

อิทัปปัจจยตา

ในฐานะที่เป็น “ตัวเรา” ในทุกความหมาย ทุกอิริยาบถ

- ๓ -

เสาร์ที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย !

การบรรยายวันเสาร์ในครั้งที่ ๓ นี้ จะได้อธิบายโดย
หัวข้อว่า **อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็น “ตัวเรา” ในทุก
ความหมายในทุอิริยาบถ** ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันอยู่แล้ว.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ท่านทั้งหลายก็เห็นกันอยู่ทุกคนว่า เป็นเรื่องที่ไม่เคยฟัง ;
เป็นเรื่องที่เพิ่งจะเอามาพูดกันได้สัก ๒ วันเท่านั้นเอง ดังนั้นมันก็มีความลำบากบ้าง
ในการที่จะเข้าใจ แต่แล้วก็จำเป็นที่จะขอรับรองท่านทั้งหลาย ให้พยายาม ให้อุตุน
ในการที่จะทำความเข้าใจ เพราะว่าเป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา.

สิ่งที่นำมาแสดงในที่นี้ ที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา” นั้น แสดงในฐานะ
ที่ว่า เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ในชั้นสูงสุด. เราได้เคยพูดถึงธรรมะที่เป็นหลักสำคัญ

ในพุทธศาสนา ในขั้นที่เรียกว่าเป็นหัวใจ มาโดยลำดับนานมาแล้วและสูงขึ้นๆ ในสถาน^{นี้}นั้น จนเข้าใจได้ยากยิ่ง^{ขึ้น} คือลึกซึ้งยิ่ง^{ขึ้น} และก็เป็นสิ่งที่มีความหมายครอบคลุม^{ขึ้น} ทุกสิ่งหรือหมดทั้งพุทธศาสนา^{ขึ้น}ยิ่ง^{ขึ้น}.

การที่ธรรมะในขั้นที่ลึกซึ้งอย่าง^{นี้} ก็คือรู้พุทธศาสนา^{ขึ้น}ขึ้น^{ขึ้น}นั่นเอง. ถ้าเข้าใจในคำว่า “อิทัปปัจจยตา” ก็หมายความว่าเข้าใจเรื่องอื่นๆ ทุกเรื่อง เช่นเรื่อง อริยสัจ^{ขึ้น} เป็นต้น. เราพูดกันในฐานะที่เป็น อริยสัจ^{ขึ้น} มันก็มีความหมายไปในทางเป็นอริยสัจ^{ขึ้น}; แต่เมื่อแนะหรือชี้ให้ดูสิ่งที่เรียกว่า อริยสัจ^{ขึ้น}นั้น ให้ลึกกลงไป ให้กว้างออกไป ก็จะเห็นในแง่ของความเป็น อิทัปปัจจยตา; จึงยกมาเรียกกันเสียใหม่ว่า อิทัปปัจจยตา เป็นหัวใจของพุทธศาสนา เพื่อให้ยื่นย้อมมากเข้า แต่ให้ลึกซึ้งยิ่ง^{ขึ้น} ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว.

ในการบรรยาย ครั้งที่ ๑ ว่า อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา^{ขึ้น}นี้ จมเจียบอยู่ในพระไตรปิฎก; ไม่ใช่ไม่มี ก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก แม้ในฝ่ายเถรวาทเรา ไม่ใช่ฝ่ายมหายาน; แต่แล้วก็ไม่ใคร่ได้ยิน มันจึงเหมือนกับจมเจียบหายอยู่ในนั้น. อย่างนี้ไม่เป็นการสมควรหลายอย่าง แต่ว่าไม่อยากจะพูดให้มันมากไป มันจะเป็นเรื่องที่มีความหมายไปในทางกระทบกระทั่ง. อย่างจะพูดแต่เพียงว่า อย่างปล่อยให้สิ่ง^{นี้}จมเจียบหายอยู่ในพระไตรปิฎกอีกต่อไป ควรจะเอาออกมาเป็นของที่เปิดเผยแก่คนทั้งปวง ตามความประสงค์ของพระพุทธองค์ ที่ว่า เมื่อตถาคตรู้พร้อมเฉพาะ ถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งธรรมชาติ^{ขึ้น}แล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนก แจกแจง จนเป็นที่เข้าใจแก่คนทั้งปวง.

นี้เป็นพุทธประสงค์ ซึ่งเราจะต้องช่วยกันทำ ให้สมตามพระพุทธประสงค์ ก็คือให้เรื่อง อิทัปปัจจยตา ออกมาอยู่ในการพูดจาของพุทธบริษัทเป็นประจำวัน^{ขึ้น}นั่นเอง. หัวใจสั้นมาก ย่อมมาก : เมื่อพูดออกไปคำหนึ่ง เพียง ๒ พยางค์ ๓ พยางค์ มันก็มีความหมายลึกซึ้งหมดทั้งพุทธศาสนา.

ทรงน้อมใจจะขอเตือนว่า มีคนเข้าใจผิดว่า สิ่งนั้นไว้สำหรับออกชื่อ คล้าย ๆ กับทองมณฑ์. นั่นแสดงว่ายังไม่เข้าใจ. สำหรับบทธรรมะทำนองนี้ บทใดก็ตามไม่ได้มีไว้สำหรับทอง หรือสำหรับเป็นมณฑ์ แต่มีไว้สำหรับเตือนสติ. และจะเตือนได้ ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจในสิ่งนั้นดีแล้ว.

จะยกตัวอย่างที่ง่ายที่สุด เช่น คำว่า “พุทโธ” คนก็มักจะเข้าใจว่า ถ้าวัดว่า พุทโธ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อตกอกตกใจ อย่างนี้ก็พอแล้ว. แต่ที่แท้เท่านั้น ยังไม่พอ : ความมุ่งหมายของเรื่องนี้มีอยู่ว่า เราจะต้องรู้จัก พระคุณของพระพุทธเจ้า ในทุกแห่งทุกมุม จนซึมซาบแก้ไขอย่างแท้จริง แล้วจึงสรุปคำพูดและความรู้สึกทั้งหมด นั้น ซึ่งเป็นความหมายอันแท้จริงของเรื่องนี้ เข้ามาไว้ในคำว่า “พุทโธ” เพียงคำเดียว; เพื่อว่า ถ้าเราพลั้งปากว่า “พุทโธ” ก็จะได้ระลึกนึกถึงเรื่องทุกอย่างที่เกี่ยวกับ พระพุทธเจ้า จะได้มีสติในพระพุทธเจ้า อย่างนี้ต่างหาก ไม่ใช่สำหรับมาท่อง หรือ ไม่ใช่มีไว้สำหรับพลั้งปาก เหมือนที่เป็นกันอยู่โดยมาก.

คำว่า *อิทัปปัจจยตา* นี้ก็ดี โดยเฉพาะคำว่า “ตถตา” นี้ก็ดี ไม่ใช่สำหรับ เอาไว้พลั้งปาก หรือเอาไว้ท่อง; แต่ต้องเข้าใจอย่างละเอียดลออชัดเจนจริงๆ ว่ามัน อยู่ที่ไหน? มันคืออะไร? มันมีฤทธิ์ มีอำนาจอย่างไร? แล้วจึงจะพูดว่า อิทัปปัจจยตา. เช่นเมื่อเห็นสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นในลักษณะที่คนเขาร้องห่มร้องไห้กัน หรือถึงกับฆ่าตัวตายก็ดี; เรารู้สึกแต่ว่ามันเป็น อิทัปปัจจยตา จริงๆ อย่างนี้ก็พอ. หรือเมื่อคนเขายินดีสนุกสนาน บันเทิง รื่นเริงมัวเมากันมาก; ถ้าเราเห็นความจริง ชื่อนั้น มันก็จะมีคำพูดสั้นๆ ว่า อิทัปปัจจยตา อีกเช่นเดียวกัน. มันไม่จำกัด เฉพาะเรื่องฝ่ายนั้นฝ่ายนี้ ฝ่ายบ้ำ หรือฝ่ายดี ฝ่ายสุข หรือฝ่ายทุกข์; มันล้วน แต่เป็นเรื่องอิทัปปัจจยตา. **ถ้าเห็นอย่างนี้ จะไม่เกิดความรู้สึกแปลก มันก็ ไม่เกิดความยึดมั่น ถือมั่น จนถึงกับสะอึกหวาดเสียว หรือจนถึงกับหลงใหล มัวเมา;** มันก็มีผลดี คือเป็นผู้ที่มีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบ อยู่ได้ เพราะการเห็น อิทัปปัจจยตา.

นี้ขอให้ถือว่า มันไม่ใช่เรื่องสำหรับท่องเป็นมนต์ และก็ไม่ใช่เรื่องสำหรับเพียงพลั้งปากเล่น ว่าพุทโธๆ เป็นต้น โดยไม่รู้ว่าจะไร. อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา กำลังไม่มีใครรู้จัก อยู่ในลักษณะอย่างนี้ ที่นักพยายามเอามาอธิบายทำความเข้าใจกันแน่นั้นแน่นั้นตามลำดับ. ในครั้งที่ ๒ ก็ได้พูดถึง **อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นที่รวบรวม ของวิชา และศาสตร์ทั้งปวง** ในโลกทั้งโลก, ทุกโลก; ไม่ว่ากฎเกณฑ์อะไร วิชาความรู้หรือศาสตร์ใดในโลก ล้วนแต่เป็นไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา ทั้งนั้น มนุษย์จึงเอามาใช้เป็นประโยชน์ คิดอะไรทำอะไร สร้างอะไร ได้ตามความมุ่งหมาย. ส่วนในวันนี้ ก็จะได้กล่าว บรรยายให้เห็นใกล้เข้ามาอีก คือให้มองเห็นที่ตัวเรา ที่สิ่งที่เราเรียกว่าตัวเรา ในทุกความหมาย และตัวเรา ในทุกอิริยาบถ.

ตรงนี้จะต้องขอเตือนซ้ำ หรือย้ำให้ระลึกอยู่เสมอว่า คำว่า อิทัปปัจจยตานี้หมายถึงความมีกฎเกณฑ์ และตัวกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้ก็ได้; หมายถึงการที่มันต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ หรือความที่มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้ก็ได้; แล้วก็หมายถึงผลที่มันเกิดขึ้น จากความเป็นไปนั้น ๆ อย่างนี้ก็ได้. เราจะต้องเข้าใจนี้ ๓ อย่างนี้ไว้เสมอไป แล้วเราจะพูดกันโดยรายละเอียดอย่างไรอย่างหนึ่งมันก็ง่ายเข้า.

นัยที่ ๑ : อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นกฎ; เช่นกฎ ปฏิจสุมุปปาท หรือกฎ อริยสัจจ์ หรือกฎ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือกฎอะไรก็ตามในทางศาสนา; หรือว่ากฎในทางฝ่ายวิชาโลกๆ เรื่องดินฟ้าอากาศ เรื่องความเป็นไปในจักรวาลอะไร ที่มันเป็นกฎเกณฑ์อย่างตายตัว ของธรรมชาติธรรมชาติที่ตายตัว นั่นก็เรียกว่า “กฎ” ทั่วๆเหมือนกัน. ตัวกฎอย่างนี้ทั้งหมดนี้ ก็คือ อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นกฎ คือกฎที่มันต้อง เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย.

ที่นี้กฎนี้ มันมีอำนาจเหนือสิ่งใด เราไม่รู้ว่ ใครสร้างกฎนี้ขึ้นมา จนต้องเรียกว่าไม่มีใครสร้าง คือมันเป็นอยู่เอง; เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ตถาคตจะเกิดขึ้น, หรือว่าตถาคตจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม, ธรรมชาติของมันหรือกฎนี้ มันมีอยู่แล้ว และบังคับสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปอยู่ตลอดกาลอย่างสม่ำเสมอแล้ว. นี่กฎในลักษณะอย่างนี้ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าใครเป็นผู้ตั้งขึ้น; และกฎนี้มันตั้งอยู่เหนือเหตุเหนือปัจจัย : ถ้าเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้ กฎนั้นก็เปลี่ยน ก็เลยเป็นกฎเกิด กฎที่ไม่จริง. ถ้าเป็นกฎจริงมันก็ต้องไม่เปลี่ยน; เมื่อไม่เปลี่ยนก็หมายความว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยอะไรไปปรุงแต่งได้.

ดังนั้น อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นกฎนี้ มันหมายถึงกฎที่สิ่งทั้งหลาย จะต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; กฎชนิดนี้ นิยมเรียกกันว่า เป็น “อสังขตะ” คือสิ่งที่ไม่มีความไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง มันก็เป็นของมันอยู่เองได้ จนถึงกับว่าพระพุทธเจ้าท่านยอมรับว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด กฎนี้มันก็มีอยู่แล้ว. นี่คือ อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่อยู่ในรูปของสิ่งที่เป็นตัวกฎที่มีอำนาจเหนือสิ่งใด ๆ.

อิทัปปัจจยตา นัยที่ ๒ คือการเป็นไปตามกฎ; กิริยา อาการ หรือภาวะลักษณะ อะไรก็ตาม ที่มันกำลังเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น กิริยาอาการเป็นต้นนั้น ก็ชื่อว่า อิทัปปัจจยตา คือความที่ต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. อย่างนี้มีลักษณะต่างกัน คืออย่างหลังนี้ มีลักษณะที่มีเหตุ มีปัจจัยปรุงแต่ง ผลักไสให้เป็นไป ดังนั้น จึงได้แก่ฝ่ายที่เป็น **สังขตธรรม** คือธรรมที่มีเหตุ มีปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา. นี่เรารู้จักสิ่งเหล่านี้ว่า เป็น อิทัปปัจจยตา ในฐานะ ที่เป็นความเป็นไปตามกฎ หรือตามเหตุ ตามปัจจัย; นี่ก็อย่างหนึ่ง พวกหนึ่ง ไม่เหมือนกับตัวกฎ.

อิทัปปัจจยตา นัยที่ ๓ ในฐานะที่เป็นผล; สิ่งที่เป็นผลนี้แหละ คือสิ่งที่มนุษย์ต้องการ หรือว่าเป็นสิ่งที่กระทบกระทั่งมนุษย์มากที่สุด เพราะว่าผลนี้

เป็นสุขก็มี เป็นทุกข์ก็มี : เป็นสุขมันก็กระทบกระทั่งไปอย่างหนึ่ง, เป็นทุกข์มันก็กระทบกระทั่งไปอีกอย่างหนึ่ง; แต่แล้วมันก็มีกระทบกระทั่งแก่มนุษย์ ทำให้มนุษย์ได้รับความรู้สึก เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ แล้วแต่กรณี. ผลชนิดนี้ ก็อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า มีเหตุ มีปัจจัย ประทุแต่ง; มันจึงเป็นพวก สังขตะ ด้วยเหมือนกัน.

แต่โดยเหตุที่ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ ทั้ง สังขตะ และ อสังขตะ นี้ มันมี *ความเป็นอย่างนั้น* เสมอกัน เพราะฉะนั้นจึงเรียกเสียว่า *ตถตา* คือความเป็นอย่างนั้น. ตถตา ที่อยู่เหนือเหตุ เหนือปัจจัยก็มี, ที่เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัยก็มี; แต่มันเหมือนกันตรงที่ว่า มันมี *ความเป็นอย่างนั้น*. ถ้าเรารู้จัก *ความเป็นอย่างนั้น* หรือ *ความที่มันต้องเป็นอย่างนั้น* ดีแล้ว เราจะไม่ประหลาดใจในสิ่งใด; ไม่หลงไหลในสิ่งใด ไม่เป็นทาสของสิ่งใด.

เดี๋ยวนี้คนเราก็คือเป็นทาสของอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก; แล้วก็เกิดเป็นยักษ์เป็นมารขึ้นมา สำหรับอารมณ์อันเป็นที่ตั้ง แห่งความโกรธหรือความเกลียด; อย่างนี้เรียกว่ามันกระทบกระทั่งแก่มนุษย์ ถึงกับสูญเสียความเป็นมนุษย์ คือใจคอไม่ปกติอย่างมนุษย์ที่ควรจะเป็น.

มนุษย์ควรจะมึนจิตใจสูงพอที่จะอะไร ๆ กระทบกระทั่งไม่ได้; ให้มนุษย์มีจิตใจปกติ อยู่ในความสงบสุข : สิ่งที่น่ารักก็มายั่วให้รักไม่ได้, สิ่งที่น่าเกลียดก็มายั่วให้เกลียดไม่ได้, สิ่งที่น่ากลัวก็มายั่วให้กลัวไม่ได้, สิ่งที่น่าเศร้าก็มายั่วให้เศร้าไม่ได้, ไม่ว่าอะไรหมดมันมายั่วให้เป็นอย่างไรไม่ได้ทั้งนั้น เพราะเขา *รู้จัก* มันดี; เรียกว่า *รู้จัก* ถึงธาตุแท้ของมัน รู้จักกำพืดของมัน รู้ความจริงถึงที่สุดของมันว่า : ไม่มีอะไรนอกจากความเป็น *อิทัปปัจจยตา* คือมันเป็นอย่างนั้นตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ; นี่ก็เรียกว่ามนุษย์คนนั้นเป็นผู้รู้ถึงที่สุด. เมื่อ

เขารู้ถึงที่สุดแล้ว ก็สามารถดำรงจิตใจไว้ อย่างถูกต้องที่สุด. เมื่อดำรงไว้ถูกต้องที่สุด ก็ไม่มีทุกข์เลย จึงกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์อันสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ; สรุปสั้น ๆ ก็คือว่า ไม่รู้จักทุกข์.

จิตใจไม่รู้จักทุกข์ เพราะว่าได้รับความจริง ของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ในฐานะที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ดี, ในฐานะที่มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่ดี, ในฐานะที่เป็นผลเกิดขึ้นมาจากการเป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้นที่ดี; เมื่อจะพูดโดยสมมติก็พูดว่า เรารู้จักหมดกระทั่งถึงพระเจ้า พระเป็นเจ้า : ถ้าจะมีพระเป็นเจ้าผู้สร้าง ผู้ทำลายล้าง ผู้ควบคุม ผู้อะไรกันแล้ว มันก็คือกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา นั้นเอง. เพราะฉะนั้น ในพระพุทธศาสนา ก็มีพระเป็นเจ้าในลักษณะอย่างนี้; ไม่ใช่พระเจ้าที่เป็นคน ที่มีไว้สำหรับพวกเด็ก ๆ. พระเจ้าที่เป็น อิทัปปัจจยตา นี้ไม่เป็นมนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์ ไม่เป็นอะไร นอกจากเป็นตัวมันเอง คือเป็น “ตถตา” ซึ่งสามารถจะบันดาลอะไรได้ทุกอย่างตามกฎเกณฑ์ในตัวมันเอง.

นี่ พิจารณาดูเถอะจะเห็นได้ว่า ไม่มีพระเจ้าชนิดไหน ไม่มีพระเป็นเจ้าชนิดไหน จะสูงหรือจะยิ่ง หรือจะเก่งไปกว่าพระเป็นเจ้าชนิดนี้. ความเป็นอย่างนั้นเรียกว่า “ตถตา” บางทีก็เรียกว่า ธรรมธาคู ธรรมธะธา – ตู; หรือบางทีก็เรียกว่า “ธรรม” บางทีก็เรียกว่า “พระธรรม”. ฉะนั้นเราจึงพูดได้ว่า ในพุทธศาสนานี้มีพระธรรมนี้แหละ เป็นพระเจ้าหรือเป็นสิ่งสูงสุด : แม้พระพุทธเจ้าก็เคารพพระธรรม. ท่านตรัสของท่านเองว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคตกเคารพพระธรรม. นี่คือความหมายของ อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นกฎสูงสุด.

ที่นี้มาเรียกให้สั้น แต่กินความกว้างก็เรียกว่า ตถตา คือความเป็นอย่างนั้น, แล้วมีความหมายประกอบอีก ๒-๓ คำ ว่า อวิตถตา คือความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนัญญตถตา ความไม่เป็นไปโดยประการอื่น; ๓ คำนี้เหมือนกัน. ขอให้จำไว้

ให้ถือว่า *ตถตา* ความเป็นอย่างนั้น; *อวิตถตา* ความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น; *อนัญญตถตา* ความไม่เป็นไปโดยประการอื่นจากนั้น. เมื่อเข้าใจแล้วก็รวมไว้ในคำๆเดียวว่า *ตถตา* คือความเป็นอย่างนั้น; พุทธภาษาสะดวก ๆ ของเราก็คือ “มันเป็นอย่างนั้นเอง”. เมื่อผู้ใดเข้าใจสิ่งทั้งปวงจนมองเห็นว่า มันเป็นอย่างนั้นเอง, นั่นแหละ คือคนที่รู้จัก *ตถตา*, นั่นแหละคือคนที่รู้จัก *อิทัปปัจจยตา*. คนนั้นอาจจะไม่เคยได้ยินคำบาลี แต่ในใจของเขาได้เห็นถึงสิ่งซึ่งคำบาลีนั้นหมายถึง คือ *ตถตา* หรือ *อิทัปปัจจยตา* เป็นต้น.

ถ้าเราจะนึกดูให้ดี เราจะเห็นว่า มันมีอยู่เป็นชั้น ๆ หลายชั้น : ชั้นที่ง่าย ๆ พวกเราโดยมากก็จะเห็นอยู่แล้วตามสัดส่วนในชั้นที่มันง่าย ๆ เพราะฉะนั้นในบางกรณี เราจึงรู้สึกขึ้นมาได้หรือพูดออกมาได้ว่า : “มันเป็นอย่างนั้นเอง”. อย่าไปสนใจกับมันเลย อย่าไปยีนตียินร้ายกับมันเลย มันเป็นอย่างนั้นเอง; นี่ก็มีพูดกันอยู่บ่อย ๆ ชาวบ้านก็พูดเป็น. นั่นแหละคือตัวแท้จริงของ *ตถตา* หรือ *อิทัปปัจจยตา* ในบางระดับ ที่บุคคลนั้นได้เห็นแล้ว. ที่นี้เราก็มึนหน้าที่จะเห็นให้ยิ่งขึ้นไป ๆ ๆ จนถึงที่สุด จึงจะมาถึง *ตถตา* ในความหมาย ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมาย.

อย่าได้ลืมเสียว่า พระพุทธเจ้าท่านสรุปเรื่องที่สำคัญทุก ๆ เรื่องไว้ในคำสั้น ๆ คำนี้ ว่า *ตถตา* “เป็นอย่างนั้น” บ้าง; หรือว่า *ธรรมชาต* “เป็นธาตุแห่งธรรม” หรือเป็นธาตุตามธรรมชาติบ้าง; อย่าให้มีอะไรที่เป็นความหมายว่า เป็นตัวตน ตัวกู ตัวเขา ตัวเรา ของเขา ของเรา ของตนอะไรขึ้นมา. นั่นเป็นอวิชชาเป็นความโง่ แล้วก็เกิด กิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ แล้วก็ความทุกข์. ถ้าคนเห็นความเป็นอย่างนั้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ความเป็นธรรมคาอยู่แล้ว ก็คือไม่โง่ คือไม่มีอวิชชา; แต่ว่ามันมีสิ่งที่ตรงกันข้าม คืออวิชชา แสงสว่าง ปัญญา จักษุ มันก็เลยไม่มีทางที่จะเกิดกิเลส เป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ไม่มีทางที่จะเป็นทุกข์; นี่ก็คือคุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งนี้ในเมื่อเรารู้.

เพราะฉะนั้นเราต้องรู้ หรือว่ารู้แล้วแต่มั่นน้อยไป ก็ต้องรู้ให้ถึงที่สุด เพื่อให้ความเป็นพุทธบริษัทของเรา มันรู้จักเลื่อนชั้นกันเสียบ้าง; แล้วมันก็จะเลื่อนขึ้นไปจนถึงชั้นสูงสุด มันก็จบกัน. ชั้นสูงสุดนี้เรียกว่าชั้นที่จบพรหมจรรย์ ไม่มีอะไรเหลืออยู่สำหรับจะต้องศึกษา หรือประพฤติปฏิบัติอีก นี่เรียกว่า ชั้นที่จบพรหมจรรย์; โดยใจความก็หมายถึงความเป็นพระอรหันต์ คือเห็น อิทัปปัจจยตา, ตถตา ถึงที่สุด ไม่มีเหลือ; ก็เลยสิ้นกิเลส สิ้นอาสวะทั้งปวง แล้วก็ดับทุกข์ทั้งปวง. นี่เราก็กาลังเรียนตามหลังท่านไป เพื่อให้เรารู้จักเลื่อนชั้นของความเป็นพุทธบริษัท ดังนั้นจึงต้องพูด.

ธรรมที่เป็น อิทัปปัจจยตา หรือตถตา โดยตรง นี่ก็คือปฏิจาสมุปบาท อย่างที่พระสงฆ์ได้สวดสาธยายจบไปแล้ว เมื่อตะนั้น. ในการสวดเพียง ๔๐ นาทีนั้น มันมีคำว่า อิทัปปัจจยตา ทั้ง ๒๒ หน, มีคำว่า ตถตา เป็นต้นตั้งอย่างละ ๑๑ หน; ขอให้สังเกตเถิดว่า พระพุทธองค์ ทรงประสงค์ จะย้ำ จะย้ำ ย้ำแล้วย้ำเล่า ย้ำแล้วย้ำอีก ในเรื่องนี้อย่างไร เเท่าไร นี่มันคือปฏิจาสมุปบาท และทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปฏิจาสมุปบาท เช่นเรื่องอริยสัจจ์ มันก็คือปฏิจาสมุปบาท.

เรื่องนี้เคยบอกให้ทราบแล้วว่าตรงนี้เอง บางคนที่เคยฟังก็ยังงงจำได้ว่าเรื่องปฏิจาสมุปบาท ก็ได้แก่เรื่องอริยสัจจ์ โดยพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **ท่านจะทรงแสดงอริยสัจจ์ชนิดที่ใคร ๆ คำนับไม่ได้**; แล้วก็ทรงแสดงเป็นเรื่อง ปฏิจาสมุปบาท. ดังนั้นเรื่องปฏิจาสมุปบาทกับเรื่องอริยสัจจ์นั้น มันเรื่องเดียวกัน.

เพราะฉะนั้น ในที่บางแห่งเมื่อพระพุทธเจ้าท่านทรงแสดงเรื่องอริยสัจจ์ ๔ โดยตรงนี้ ท่านเคยเรียกว่า “ตถา หรือ ตถตา” นี้เอง; ตรัสว่า **ธรรมที่เป็น ตถา** ๔ อย่างคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค; บางครั้งก็เรียก **ตถา อวิตถา อนัญญา** โดยที่ไม่ต้องเติมคำว่า ตว เข้าไป; ก็เพราะตรัสเรียก ในฐานะเป็นคุณนามของสิ่งซึ่งมีอยู่ คือธรรม, ว่าธรรมที่เป็นตถา คือธรรมที่เป็นอย่างนั้น, ธรรมที่เป็น อวิตถา

คือธรรมที่ไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, แล้วก็ธรรมที่เป็น อนัญญตตา คือธรรมที่ไม่เป็นอย่างอื่น, แต่ถ้าเอาคำนี้มาใช้เป็น นามนาม เสียเอง หมายถึงภาวะนั้นๆ โดยตรงแล้ว ก็ต้องเติมคำว่า “ตา” ลงไป; จึงเป็น ตตตา อวิตตตา อนัญญตตา เป็นต้น.

ดังนั้นเมื่อท่านทั้งหลายได้ยินคำว่า ตตตา อวิตตตา อนัญญตตา ก็ตาม หรือได้ยินแต่เพียงว่า ตตา อวิตตา อนัญญตตา ก็ตาม ขอให้รู้ว่ามันเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ใช่ ๒ เรื่อง ๓ เรื่อง. ใน สังยุตตนิกาย ส่วนนิทานวรรคก็มีคำว่า ตตตา อวิตตตา อนัญญตตา อิทัปปัจจยตา; แต่ในมหาวารวรรค ซึ่งเป็นเรื่อง อริยสัจจ์ นั้น พระพุทธเจ้าท่านใช้คำเรียกเป็น ตตา อวิตตา อนัญญตตา. ในคัมภีร์ปฏิสมัภิทามรรค ชั้นหลังต่อมาก็ใช้คำเหล่านี้; แล้วคัมภีร์ชั้นหลังเขาหมด คือคัมภีร์อภิธรรมพวก คัมภีร์ กถาวัตถุ ก็ยืมคำเหล่านี้จากในสุตตันตะนี้ไปพูด. ดังนั้นในคัมภีร์ กถาวัตถุ ก็เติมไปด้วยคำ ตตา อวิตตา อนัญญตตา บ้าง, ตตตา อนัญญตตาบ้างเหมือนกัน; มีอยู่ทั่วไป แต่เราก็ไม่เคยได้ยิน เพราะว่าเราไม่สนใจ; แล้วคนแต่ก่อน ครูบาอาจารย์ แต่ก่อน ก็ไม่ชอบเอาข้อความเหล่านี้มาพูดให้ฟัง หรือแนะให้เราไปดูเอง; ไม่รู้ว่าเพราะเหตุไร ก็ไม่ต้องวินิจฉัย. แต่เดี๋ยวนี้มันเป็นหน้าที่ของเราเองแล้วที่เราจะต้องรู้ จะต้องช่วยกัน ทำกันและกันให้รู้ ฉะนั้นจึงเอามาพูด มาขอรับรองให้กำหนด จดจำ. นี่ความสำคัญของ สิ่งที่เราเรียกว่า อิทัปปัจจยตา ที่ย่อลงแล้วเหลือแต่ ตตตา นั้นมันเป็นอย่างนี้.

ทีนี้ที่ว่า จะให้มองดู อิทัปปัจจยตา ที่อยู่ในฐานะที่เป็น “ตัวเรา” ในทุก ความหมายและทุกอิริยาบถนั้น มันก็มีเรื่องละเอียดอยู่. แม้ว่าเป็นเรื่องที่จะได้เคยพูด มาบ้างแล้วแต่ก่อน มันก็ไม่เคยเอ่ยถึงคำนี้ คือได้เคยพูดกันถึงเรื่องความเกิดชนิด พิเศษ คือเกิดทางจิตใจมาแล้วหลายครั้งหลายหน ในเรื่องเกี่ยวกับปฏิจสมุปบาท แต่ไม่เคยเอ่ยถึงคำว่า อิทัปปัจจยตา นี้. เพราะฉะนั้นขอให้ท่านผู้ฟังทุกคน ทบทวน ลงไปถึงเรื่อง “ชาติ” –ความเกิดที่เกิดทางจิตใจ ที่ไม่ต้องเกิดจากท้องแม่ ที่เคยพูดมา

หลายครั้งหลายหนนั้นแหละ มาทำความเข้าใจกันใหม่; ถ้ารู้จักคำว่า *ชาติ* ชนิดนั้นก็มองเห็น อิทัปปัจจยา ที่นั่น. เมื่อใดเกิดความรู้สึกเป็นตัวเรา เป็นตัวกู ในความหมายเป็นชาติ; เกิดแล้วอย่างนี้ นั่นคือ อิทัปปัจจยา.

ที่นั่นลำบากที่ว่า ในภาษาไทยเรานี้คำว่า *เกิด* หรือ *ชาติ* นั้นมันมี ๒ ชนิด; ช่วยจำไว้ให้ได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ชาติ” ชา-ติ ความเกิดนี้มีอยู่ ๒ ชนิด คือเกิดทางกาย ทางเนื้อหนัง ทางวัตถุ นี่ชนิดหนึ่ง, เราจะเรียกกันสั้น ๆ ว่า เกิดทางกายหรือทางรูป. ที่นั่นชาติอีกชนิดหนึ่ง เกิดทางจิตใจ หรือทางนาม ก็คือเกิดแห่งความรู้สึกนึกคิดว่าตัวกูที่หนึ่ง ๆ; มันเป็น ๒ ชาติ กันอยู่อย่างนี้. เราจะต้องพิจารณา ดูให้ดี จินรู้ว่า ๒ ชาตินี้ ชาติไหนร้ายกาจ ชาติไหนมีอันตรายร้ายกาจมาก ขอให้คอยฟัง. แต่ชาติทั้ง ๒ ชนิดนี้ ก็ยังเป็น อิทัปปัจจยา ด้วยกันทั้ง ๒ ชนิด.

เรากลับในเรื่อง *ชาติ ชนิดที่เป็นทางกาย* หรือทางวัตถุ ทางรูปกันก่อน. นี่หมายถึงเนื้อหนังร่างกาย. ชาติอย่างนี้ มีทีเดียวสำหรับคน ๆ หนึ่ง เกิดมาจากท้องแม่ ใครอายุเท่าไร ก็นับถอยหลังลงไปเท่านี้ปี เกิดจากท้องแม่วันแรกนั้นเรียกว่า “ชาติ” ร้องแง ๆ ขึ้นมา เพราะมันเสร็จกันแล้ว นี่เรื่องชาติในทางร่างกาย; แล้วก็อยู่ไปจนกว่าจะเข้าโลง. นี่เอาเนื้อหนังร่างกายเป็นหลัก แต่ชาติอย่างนี้มันก็ยังเป็น อิทัปปัจจยา. ในพระบาลีก็มีตรัสว่า อาศัยบิณฑามารตาเป็นแดนเกิด เจริญเติบโตขึ้นด้วยข้าวสุกขนิมสก; นี่พูดอย่างธรรมดา ๆ อย่างนี้ หมายความว่าต้องอาศัยการอยู่ร่วมของบิณฑามารตาถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยา แม้จะตั้งครบก แล้วก็จะคลอดออกมาได้. ความอยู่ร่วมของบิณฑามารตาก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยา ท่านจะอยู่ร่วมกันด้วยอำนาจ ของกิเลสตัณหา หรือด้วยสติสัมปชัญญะรู้สึกผิดชอบชั่วดี ต้องการจะสืบพืชพันธุ์หรืออะไรก็สุดแท้ ทั้งหมดนั้นมันเป็น อิทัปปัจจยาทั้งนั้น : ต้องการด้วยกิเลส มันก็เป็น อิทัปปัจจยา, ต้องการด้วยสติปัญญา มันก็เป็น อิทัปปัจจยา, มันพ้นไปไม่ได้. บิณฑามารตาท้องการบุตร

มันก็เป็นเรื่องของ อิทัปปัจจยตา; บิฑามารดาไม่ได้ต้องการบุตร เกิดออกมาเป็น ผลพลอยได้ มันก็เป็นเรื่องของอิทัปปัจจยตา ดังนั้นการเกิดทางเนื้อหนังของเด็ก นี้ก็เป็นอิทัปปัจจยตา. ที่นี้เกิดออกมาแล้วมันก็ต้องเติบโต มาเป็นเด็กโต เป็นหนุ่ม เป็นสาว นี่ก็คือตัว อิทัปปัจจยตา; แล้วมันก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ทุกอาการนี้ มันก็เป็นอิทัปปัจจยตา. แต่ว่าทั้งหมดนี้มันยังเนื่องกันอยู่กับฝ่ายร่างกาย หรือฝ่าย รูปธรรม. มันไม่น่ากลัว ไม่น่าอันตราย ไม่ทำอันตรายจิตใจมากนัก เว้นเสียแต่ว่า มันจะเกิดด้วยความเกิดอีกชนิดหนึ่ง คือความเกิดทางนามธรรม ทางจิตใจนั้น.

ถ้าเกิดในทางนามธรรม ทางจิตใจ ว่าตัวเราว่าของเรา ว่าตัวกู ว่าของกู ขึ้นมาแล้ว ความทุกข์ทางร่างกายทางเนื้อหนัง ก็จะเป็นทุกข์อย่างยิ่งขึ้นมาทันที. ฉะนั้นระวังให้ดี อย่าให้มันเกิดชนิดที่เกิดทางจิตใจ ที่เกิดได้วันหนึ่งไม่รู้กี่ครั้ง กี่สิบครั้ง คือเกิดทางจิตใจ เป็นความรู้สึกว่าเป็นตัวกู-ของกูขึ้นมาครั้งหนึ่ง นี่เรียกว่า เกิดครั้งหนึ่ง.

ที่นี้เราก็ต้องพิจารณากันถึงชาติชนิดที่ ๒, คือ **ชาติทางนามธรรม** ทางจิตใจ ที่เป็นตัวร้ายนี้ให้ตีๆ กันต่อไปอีก. สำหรับการเกิดทางวัตถุ ทางกายนั้น เด็กคลอดออกมาจากท้องแม่ตามธรรมชาติแท้ๆ ก็เป็น อิทัปปัจจยตา เป็นไปตามธรรมชาติแท้ๆ แล้วก็มีครั้งเดียว. ที่นี้เด็กเกิดมาแล้วทางร่างกาย ทางร่างกายเกิดเสร็จแล้ว ต่อไปนี้ก็มีแต่เกิดทางนามธรรม หรือทางจิตใจ. แต่พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสไว้ชัดเจน ในมหาตคณหลังขยสูตรเป็นต้น ว่าเด็กนั้นจะต้องโต พอที่จะรู้ความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “กามคุณ”; เด็กนั้นจะต้องโตพอที่จะรู้ความหมายของสิ่งที่เรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, มันจึงจะสามารถเกิดชนิดที่ ๒ ได้. พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ได้ตรัสไว้ว่าอายุกี่ปี; แต่ท่านก็คงจะหมายความว่ามันเป็นเด็กที่เตี้ยสาในทางกามคุณ. **ตอนแรดที่รู้จักเล่นทราย** **ดวงทราย เล่นร่นน้อยๆ เล่นเรื่อนน้อยๆ อย่างน้อยๆ ตอนนั้นยังไม่เกิด.** แล้ว

ต่อมามันรู้จักความหมายของความเอรีตอรรอยทางรูป ทางเสียง ทางกลิ่น ทางรส ที่จะเป็นไปในทางกามคุณนั้น; ตอนนั้นมันจึงจะเกิด; ก็คือว่าเด็กนั้นได้รับสุขเวทนา เป็นต้น แล้วก็ยึดมั่นในเวทนานั้นด้วยอุปาทาน มันเกิดความอยากอย่างนั้น—อยากอย่างนั้น แล้วก็ยึดมั่นในสิ่งที่มันอยาก; มันจึงเกิดความรู้สึกว่า “กู” : กูต้องได้ กูต้องเอาให้ได้ กูอรรอย หรือกูสูญเสียของอรรอยไป. ถ้าความรู้สึกว่าเป็นกูอย่างนั้น เกิดขึ้นเมื่อไร, เมื่อนั้นกล่าวได้ว่าเด็กคนนั้น รู้จักเกิดชนิดที่ ๒ แล้ว คือเกิดทางนามธรรมหรือทางจิตแล้ว; หมายความว่าสิ่งที่เรียกว่า *ปฏิจสมุปบาท* ที่พระสวคกันเมื่อตะกัณ เริ่มมีปรากฏในจิตใจของเด็กนั้นแล้ว คือมีอวิชชา มีตัณหา มีอุปาทาน เป็นกับเขาแล้ว จะเป็นวันไหนเป็นวันตั้งต้น ก็บอกยาก แต่ถ้าวามันเกิดความรู้สึกลักษณะที่เป็นตัณหา อุปาทานได้ แม้ในระดับน้อยๆ มันก็เป็น *ปฏิจสมุปบาท* แล้ว : เด็กคนนั้นรู้จักเกิดชนิดที่ ๒ แล้ว คือเกิดทางจิตใจ.

ทีนี้ เราก็ควรจะศึกษาในเรื่องการเกิดทางจิตใจนี้ กันให้เป็นที่เข้าใจกันต่อไป : จะเข้าใจเรื่องการเกิดทางจิตใจ มันก็ต้องรู้จักการเกิดขึ้นแห่งสิ่งที่เรียกว่า “จิตชนิดนี้”. จิตชนิดนี้ไม่ใช่จิตตามธรรมดาธรรมดา ที่ไม่มีกิเลส. จิตชนิดนี้หมายถึงว่าจิตที่มันจะมีกิเลส หรือมีกิเลส. เด็กเกิดมาจากท้องแม่ หรือว่าอยู่ในท้องแม่มันก็มีจิต กลอดออกมาเป็นเด็กๆ ยังไม่รู้จักกิเลสมันก็มีจิต; แต่จิตชนิดนั้นยังไม่ใช่จิตชนิดนี้; พุดแล้วก็น่าหวั. สำหรับจิตชนิดที่เราจะพูดนี้ คือจิตชนิดที่มันงอกงามออกไปจนเป็นความรู้สึก ที่เป็น “ตัวกู-ของกู” .

ถ้าจะรู้เรื่องนี้ดี มันก็ต้องรู้ ไปถึงว่า จิตตามธรรมดานั้นเขาเรียกว่า “ภวังคจิต” คือสิ่งที่มันมีชีวิต มันก็ต้องมีจิตประเภทภวังคจิต; แต่ไม่ได้นึก ไม่ได้คิด ชนิดที่จะเป็นกิเลส. ทีนี้พอมันมีอะไร เข้ามาเกี่ยวข้อง ทางตา ทางหู เป็นต้น จิตธรรมดานั้น มันก็เปลี่ยนเป็นจิตอีกชนิดหนึ่ง ที่มากำหนดสิ่งเหล่านั้น คือละสภาพตามธรรมดาตามปกติ มาเป็นจิตที่จะกำหนดอารมณ์เหล่านั้น. ถ้าอย่างนั้นเขาไม่เรียกว่า *ภวังคจิต* แล้ว เขาเรียกว่า สมันนาหารจิตบ้าง อวิชชาจิตบ้าง คือจิตที่มันมาจากเข้าที่

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ; นี่มันไม่ใช่ภวังคจิต แต่มันเป็นจิตที่ลุกขึ้นมาตะครุบเอาอารมณ์ เช่นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น; เขาเรียกว่า “สมันนาหารจิต”; ส่วนจิตที่มันกำหนดเหนี่ยวไปตามอารมณ์ เรียกว่า “อาวัชชนจิต”. ถ้าภาษาบาลียากจะจำไว้ในภาษาไทยก็ได้ ว่า **จิตที่มันลุกขึ้นมาตะครุบเอาอารมณ์**. ตลอดเวลาเหล่านั้นมันประกอบอยู่ด้วยอวิชชา คือไม่รู้ คือปราศจากความรู้; ข้อนี้จำไว้ให้แม่น ๆ ว่าจิตของบุคคลที่ไม่ได้รับการศึกษา ไม่ได้ฟังธรรมะของพระอริยเจ้า ไม่ได้ถูกอบรมในธรรมะของพระอริยเจ้านั้น จิตนั้นมันปราศจากวิชา มันไม่มีวิชา ไม่มีความรู้; เพราะฉะนั้นจึงถือว่ามันมีอวิชชา ความไม่รู้ อยู่โดยปริยายไป.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้อย่างที่เราฟังที่แรกสะดุ้ง คือท่านเรียกว่า **กุมารน้อยๆ นี้ยังไม่มีความรู้เรื่อง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ขันติ ที่จะทำให้เกิดเลสไม่เกิดขึ้นได้**. นี่หมายถึงสิ่งที่เรียกว่าวิชา คือความรู้ที่ทำให้กิเลสเกิดขึ้นไม่ได้ แล้วหลุดพ้นจากกิเลสกรรมนั้น ด้วยอำนาจจิต หรือด้วยอำนาจปัญญาตาม; นี่วิมุตติอย่างนี้ เต็กน้อยๆ นั้นไม่รู้, หนุ่มๆ สาวๆ ก็ไม่รู้; มันก็อยู่ในพวกที่ไม่รู้ เป็นความไม่รู้ประจำอยู่. ดังนั้นพอจิตมันไปตะครุบเอาอารมณ์อะไรเข้า มันก็มี “อวิชชา” นั้นติดไปด้วย คือความไม่รู้มันจะเกิดที่จิต แล้วจิตที่ปราศจากความรู้ ไปตะครุบเอาความรู้สักที่เกิดจาก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น ก็เกิดอาการที่เรียกว่า **สัมผัสอารมณ์นั้นด้วยอวิชชา** เรียกว่า “**อวิชชาสัมผัส**” – สัมผัสด้วยอวิชชา.

ที่นี้ก็ควรจะรู้เรื่อง “สัมผัส” กันบ้าง. **สิ่งที่เรียกว่า สัมผัส** นี้ ก็มีเป็น ๒ อย่าง หรือเป็น ๒ ชั้น. มันอาจจะเกินกว่าที่จะรู้ หรือว่าอยู่ในลักษณะที่ควรที่จะรู้ ก็ลองคิดเอาเอง ตัดสินเอาเองว่า เรื่องสัมผัส ๒ ชั้นที่มันเป็นเรื่องเกินหรือไม่เกิน : เมื่อเราเห็นรูปด้วยตา ตามองไปเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้านั้น ตาเห็นรูปนั้น อย่างนี้เขาเรียกว่าสัมผัสที่แรก คือสัมผัสด้วยการกระทบทางตาเป็นต้น; สัมผัสเพียงเท่านั้นยังไม่เกิดเรื่อง

คือว่ามันเพียงแต่ว่าตาสัมผัสกับรูปเท่านั้น เรียกเป็นบาลีว่า “ปฏิขะสัมผัส” คือสัมผัสแห่งการกระทบ : ตากระทบรูป. อย่างเดียวกัน ทุกคนก็ลืมตาอยู่ หันหน้าไปทางไหน มันก็เห็นรูปเหล่านั้น รูปต้นไม้ รูปก้อนหิน รูปคน รูปอะไรต่างๆ นี่; ตาสัมผัสสิ่งที่เรียกว่ารูป นั่นเป็นเพียง ปฏิขะสัมผัส **สัมผัสด้วยการกระทบ**; นี่ยังไม่เป็นไร. ที่นี้พอมันเห็นรูปแล้ว รูปนั้นสวยหรือไม่สวย เช่น รูปหญิง รูปชาย สวยไม่สวย อะไรอย่างนี้ มันมีการสัมผัสขั้นที่ ๒ คือที่นี้ใจล้วนๆ เข้าไปสัมผัสความสวยหรือความไม่สวยของรูปที่เห็นนั้น.

ขอให้อ่านแยกกันให้คินะ ว่าการสัมผัสที่หลังนี้มันไม่ได้ไปสัมผัสที่ตัวรูปนั้น แต่จิตมันสัมผัสที่ *ความหมาย* หรือ *คุณค่า* ของสิ่งที่เห็นนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่เรียกว่า ปฏิขะสัมผัส ไม่ได้สัมผัสด้วยการกระทบ; แต่จะเรียกว่า “อิริยนะ-สัมผัส” สัมผัสด้วยเหตุสักว่าชื่อ; **สัมผัสชนิดสักว่าเรียกชื่อ**, คือว่าใจไม่ได้ไปสัมผัสเข้าที่รูปนั้น แต่สัมผัสเข้าที่ความหมายของรูปเป็นต้นนั้น ที่ลูกตามันได้สัมผัสไปที่หนึ่งแล้ว.

นี่ เตี้ยจะยุ่งกันหมด ฟังให้ดีๆ ว่าตาสัมผัสรูปภายนอกเข้าแล้ว นี่เป็นปฏิขะสัมผัส; จากปฏิขะสัมผัสนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกสวยไม่สวย หญิงหรือชายน่ารักหรือไม่น่ารัก มีความหมายในของนั้นขึ้นมาแล้ว จิตจะสัมผัสลงไปที่สิ่งนี้ ซึ่งเรียกว่า สัญญาบ้าง เวทนาบ้าง; นี่เป็นมโนสัมผัสล้วนๆ ไม่ใช่จักขุสัมผัสแล้ว. ระวังให้ดี มันเป็นมโนสัมผัสแล้ว : มโนสัมผัสที่ไปสัมผัสสิ่งที่จักขุสัมผัสได้ทำไปแล้ว.

สัมผัสที่หลังนี้เรียกว่า อิริยนะสัมผัส นี่คือตัวร้าย ตัวที่จะทำให้เกิดความทุกข์ เพราะตอนนั้นจิตหรือมโนนี้ มันสัมผัสสิ่งนั้นๆ ด้วยอวิชา มันปราศจากวิชา มันมีอวิชา มันก็เลยสัมผัสรูปบ้าง เสียงบ้าง กลิ่นบ้าง รสฯ, ซึ่งตาบ้าง

หุบข้าง จมูกข้าง ฯลฯ ได้สัมผัสมาแล้ว เป็นสัญญา เป็นเวทนาอะไรขึ้นมา; นี้เรียกว่า อริวจนะสัมผัส มันเป็นการสัมผัสของจิตใจ จึงไม่เรียกว่า สัมผัสแห่งการกระทบ แต่เรียกว่าสัมผัสสักว่าคำพูด สักว่าเรียกชื่อ. แต่สักว่าเรียกชื่อนี้ กลับร้าย ร้ายกว่าตัวสัมผัสด้วยการกระทบเสียอีก.

นี่เป็นเรื่องสัมผัสที่มีอยู่ในพระบาลี ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้ เกี่ยวกับเรามันพูดกันแต่เรื่อง สัมผัสๆ ใดๆ ก็เป็นเหตุให้ไม่รู้ว่ามีอะไรก็อย่าง แล้วสัมผัสชนิดไหนที่มันทำอันตราย ที่มันทำให้เกิดความทุกข์.

เดี๋ยวนี้เราก็สรุปความได้ว่า สัมผัสด้วยอวิชชา เป็นการสัมผัสของมโนต่อความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เกิดมาจากอายตนะ ทั้ง ๕ ข้างนอกได้สัมผัสแล้ว เช่นตาสัมผัสรูป หูสัมผัสเสียง จมูกสัมผัสกลิ่น ลิ้นสัมผัสรส ผิวนั่งสัมผัสกับสิ่งที่มาถูกผิวหนัง นี่มันกระทบโดยตรง อย่างนี้เขาเรียกกระทบโดยตรง; ที่นี้หลังจากสัมผัสทั้ง ๕ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง มันกระทบกันแล้วนั้น จิตมันยังจะทำการสัมผัสลงไปยังคุณค่าหรือความหมายที่เกิดจากการกระทบด้วยอายตนะ ๕ นั้นอีกทีหนึ่ง; สัมผัสที่ ๒ นี้ เรียกว่า “อริวจนะสัมผัส”; สัมผัสนี้แหละคือ สัมผัสที่จะผสมอยู่ด้วยอวิชชาได้เต็มที่. เมื่ออวิชชาสัมผัสแล้ว อะไรๆ มันก็จะขึ้นไปตามทางของอวิชชาทั้งสิ้น. กรณีมันกับธรรมารมณีนั่น กรรมวิธีแห่งสัมผัสก็ทำนองเดียวกัน; หากแต่ละเอี้ยดอ่อน กว่ากันมาก เท่านั้น.

สัมผัสด้วยอวิชชามันทำให้เกิดเวทนา; เวทนานั้นมันก็เป็นเวทนาที่เจืออยู่ด้วยอวิชชา มันก็ให้เกิดตัณหา คือความอยากด้วยอวิชชา มันให้เกิดอุปาทาน ยึดมั่นด้วยอวิชชา มันให้เกิดภพ คือสำเร็จความเป็นนั้นนี่ จนรู้สึกเป็นตัวกู - ของกู ขึ้นมาด้วยอวิชชา; แล้วมันเกิดเป็นตัวกูของอวิชชา เป็นชาติขึ้นมา. พอชาติชนิดนี้เกิดแล้ว สิ่งต่างๆ จะเป็นความทุกข์ : ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความได้ ความเสีย จะเป็นทุกข์หมด; ต้องเกิดสิ่งที่เรียกว่า “ชาติ” ชนิดนี้กันเสียก่อน.

ฉะนั้นขอให้นึกไปถึงข้อที่ว่า : ชาติปัจจุชา ฯลฯ : เพราะชาติเป็นปัจจัย, ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส จึงเกิดขึ้น. ถ้าไม่มีชาติ เป็นปัจจัย สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้เกิดขึ้น หรือไม่ได้มี. ที่นี้ ชาติชนิดนี้คือชาติที่เป็น ความรู้สึกทั่วๆ-ของกู นั้นมันเพิ่งเกิดมาจากอวิชชา นับตั้งแต่เมื่อมันสัมผัสสิ่งภายนอก เข้าแล้ว. ก่อนหน้านั้นก็ไม่ได้เกิด; อวิชชาไม่มี อวิชชาไม่ปรากฏ ไม่เกิดทั่วๆ-ของกู ที่ไหน.

อย่าเข้าใจว่า อวิชชาเกิดอยู่ตลอดเวลา; หรือทั่วๆ-ของกู เกิดอยู่ ในจิตใจตลอดเวลา; อวิชชาเพิ่งเกิด แล้วทั่วๆ-ของกู ก็เพิ่งเกิดตาม. อวิชชา แม้ว่ามันจะเป็นความไม่รู้ ซึ่งเหมือนมีอยู่ในจิตใจของคน แต่ก็ไม่ได้ว่ามันเกิด; ถือว่ามันเกิดต่อเมื่อทำหน้าที่ คือมันทำหน้าที่.

ฉะนั้นเมื่อมีการสัมผัสทางอายตนะแล้ว มีการสัมผัสทางมโน คืออายตนะ ภายในอีกทีหนึ่ง; ตอนนั้น อวิชชา คือสภาพที่มันว่างจากความรู้ ไม่มีความรู้นั้น มันจะ ผสมโรง ให้การสัมผัสนั้นปรุงให้เกิดเป็นผลชนิดที่ทำอันตรายแก่คน. ดังนั้น เมื่อใด มีการสัมผัสครบบริบูรณ์ทั้ง ๒ ชั้นนี้แล้ว เมื่อนั้นจะเกิดกระแส ปฏิจัสสุมุขปาห ใน ตอนที่จะเป็นทั่วๆ-ของกู; คือพอสัมผัสด้วยอวิชชาแล้ว มันก็มีเวทนา รู้สึก เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์. ถ้ารู้สึกเป็นสุข มันก็เกิดกิเลสประเภท โลภะ หรือ รากะ, ถ้าไม่รู้สึกเป็นสุข คือเป็นทุกข์ มันก็เกิดกิเลสประเภท โทสะ หรือ โกรธะ, ถ้ามันยังไม่สุข ไม่ทุกข์ มันก็เกิดกิเลสประเภท โมหะ. ฉะนั้นเวทนา ที่รับเอามาด้วย อวิชชา แล้ว ต้องเกิดกิเลสทั้งนั้น.

บททวนอีกทีหนึ่งว่า : ถ้าเกิดสุขเวทนา ก็เกิดกิเลสประเภท รากะ หรือ โลภะ, ถ้าสมมติว่าเป็นทุกข์เวทนา มันก็เกิดกิเลสประเภท โทสะ หรือ โกรธะ, ถ้าเป็นเวทนา ที่ไม่จัดว่าเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ มันก็เกิดกิเลสประเภท โมหะ; มันมีไว้เป็นคู่กันพร้อมหมด.

ฉะนั้น เวทนาที่มาจากอวิชชา เพราะว่าสัมผัสอารมณ์ด้วยอวิชชา มันก็ได้ เวทนาชนิดที่มาจากอวิชชา; เวทนานี้มันก็ให้เกิด กิเลส โลก โกรธ หลง อย่างใด อย่างหนึ่ง. ที่นี้เราไม่เรียกว่า โลก โกรธ หลง, เราเรียกว่า ตัณหา เป็นความอยาก : ถ้ารักก็อยากจะได้, อยากจะเอา อยากจะเป็น; ถ้าเกลียดก็อยากจะได้ให้ตาย; นี่เกิดเป็นกามะตณฺหา ภาวะตณฺหา วิภาวะตณฺหา ขึ้นมาทำนองนี้.

จิตรู้สึกอยาก; ในความรู้สึกอยากนั้น มีความหมายแห่งตัวตน. **เมื่อจิตไม่รู้สึกอยากด้วยอวิชชา จิตนั้นไม่มีความรู้สึกที่เป็นความหมายแห่งตัวตน.** นี่เป็นกฎง่าย ๆ ตามธรรมชาติ พวกฝรั่งก็รู้. ในหนังสือที่ฝรั่งเขียนปรัชญาเรื่องเกี่ยวกับตัวตนนี้ เช่น ปรัชญา ของนักปรัชญาชื่อ เดสกาตส์ คนฝรั่งเศสนี้ เขาว่า “**เพราะฉันคิดได้ ฉันจึงมีอยู่**” นี่ก็ถูกของเขา เป็นภาษาละตินว่า : *cogito ergo sum* “ฉันคิดได้ ดังนั้นฉันมีอยู่”.

ขอให้เข้าใจตรงนี้ให้ดีๆ ว่า เพราะฉันรู้สึกว่าคุณอยาก ฉันต้องการอันนี้; ตัวความรู้สึกว่า ฉันอยาก ฉันต้องการนี้ เพิ่งมีเมื่อได้เกิดความอยากขึ้นมาแล้ว มันก็เกิดมีตัณหาคือความอยากขึ้นมา แล้วสิ่งนั้นมันก่อปฏิสนธิเป็นตัวกูขึ้นมา; พออยากแล้วก็ยึดมั่นในสิ่งที่อยากด้วยอุปาทานอย่างนี้ ปฏิสนธิมันเข้มข้นขึ้นมาแล้ว มันตั้งครรรค์แล้ว มันเป็นภพเป็นชาติ มันก็เบิกบานเป็นตัวกู – ของกูเต็มที่แล้ว. ดังนั้นอย่าได้คิดว่า “**ตัวกู**” นี่มันเป็นของจริงจัง แล้วก็มียุติตลอดเวลา : มันเพิ่งมีเมื่ออวิชชา ทำให้เกิดความอยาก.

เมื่อมีการสัมผัสอารมณ์ด้วยอวิชชา มีเวทนามาจากอวิชชา มันก็อยากด้วยอวิชชา. ในความอยากด้วยอวิชชานั้น มีความรู้สึกอยู่ส่วนหนึ่ง ที่มีความรู้สึกแห่งตัวกู. ถ้ามีอะไรเนื่องด้วยตัวกูมันก็เป็นของกู มันจึงมีทั้งตัวกู มีทั้งของกู

อยากเพื่อตัวกู๋ อยากเพื่อของกู๋ อะไรก็ตาม มันมีตัวความรู้สึกซึ่งมีความหมายเป็น
ตัวกู๋ขึ้นมาเต็มวันหยกๆ; นี่เรียกว่าเกิด.

ฉะนั้น เติญก็เกิดเพราะอาศัยอารมณ์ทางตา เติญก็เกิดเพราะอาศัยอารมณ์
ทางหู ฯลฯ ที่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้อง. ถ้าไม่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องมันไม่เกิด.

นี่ขอทบทวนอยู่เสมอว่า เหลือบตาไปตู่ชี ทางไหนก็ได้; ถ้าอวิชชา
ไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง ตาเห็นรูปแล้ว มันก็เล็กกัน. ได้ยินเสียงนกร้อง โดยมากเรา
ก็ไม่ได้สนใจอะไร ไม่เกิดตณหา ไม่เกิดอุปาทานอะไร มันก็เล็กกันไป. จมูกได้กลิ่น
ก็เหมือนกัน ได้กลิ่นอะไรมันก็แล้วไปอย่างนั้นแหละ; แต่ถ้ามันเป็นกรณีที่มีมัน
จะเกิดตัวกู๋-ของกู๋ มันไม่แล้วไปอย่างนี้. พอเห็นรูปนี้มันนึกๆ ไปจนเป็นได้
เป็นเสีย เป็นประโยชน์ เป็นอย่างนั้นอย่างนั้นจนเกิดกิเลส. หรือว่าได้ยินนกร้องนี้
ถ้าเขาเป็นคนหลงในนก หรือหลงในเสียงนก หรือมันคิดจะจับนกไปขายหรืออะไร
ทำนองนี้ มันก็ไม่ใช่เฉยๆแล้ว มันไม่ใช่ว่าเกิดแล้วดับไปเฉยๆ มันจะมีความรู้สึก
ที่อยาก ที่ยึดถือ ที่ต้องการ.

เพราะฉะนั้นการได้ยินนกร้องนั้น มันก็ทำให้เกิดตัวกู๋ได้เหมือนกัน เช่น
มันจะตกจะจับไปขายอย่างนี้เป็นต้น. แต่ถ้าเรานั่งอยู่ที่นี้ได้ยินนกร้องแล้วมันก็เล็กกัน
มันก็ไม่ทำอะไรต่อไปจากนั้น; เพราะว่าไม่ได้สัมผัสเสียงนกนั้นด้วยอวิชชา คือ
ความโง่ความหลงอะไร; มันเหมือนกับไม่ได้สัมผัสอยู่นั้นแหละ.

นี่ระวังให้ดี สัมผัสที่หนึ่งยังไม่มีอันตราย เป็นเพียงกระทบทางอายตนะ
ล้วนๆ เรียกว่าปฏิสนธิสัมผัส. พอถึงสัมผัสที่ ๒ เป็น อริยจะสัมผัส นี่ต้องระวัง;
เป็นขณะที่อวิชชาจะผสมโรง แล้วก็จะเกิดเวทนา แล้วก็จะเกิดตณหา เกิดอุปาทาน
แล้วก็จะเกิดตัวกู๋-ของกู๋.

ฉะนั้นขอให้มองให้เห็นชัดว่า ตัวกู – ของกูนี้ เพิ่งเกิดที่นี่ เตี้ยวันนี้; ทั้งหมดนี้โดยหลักแห่ง อิทัปปัจจยตา อย่างยิ่งอย่างสูงสุด. มันเกิดจากการกระทบทางอายตนะข้างนอก แล้วเกิดการกระทบทางอริยจะสัมผัสข้างใน แล้วมันก็เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพเกิดชาติ คือเกิดตัวกูเต็มที. นี่เรียกว่าเกิดในทางจิต หรือเกิดในทางนามธรรม. นี่คือตัวเรา; ตัวเราในทางจิต ตัวเราในทางนามธรรม ที่เกิดง่ายเกิดเร็วเกิดได้บ่อยๆ; กว่าตายมันเกิดนับไม่ถ้วน. ตัวเราทางร่างกายทางเนื้อหนังนั้น เกิดจากท้องแม่ที่เตี้ยแล้วเล็กลง รอไปกว่าจะเข้าโลง ฉะนั้นมันครั้งเดียวเล็กลง มันเกิดได้ทีเดียวเท่านั้น. แต่เกิดทางนามธรรม ทางจิต ทางกิเลส นี้จะเกิดได้มากมาย วันหนึ่งไม่รู้กี่ครั้ง ก็สิบครั้งแล้วแต่กรณี.

สัมผัสครั้งแรก เป็นสัมผัสของอายตนะล้วนๆ นั้น ภาษาอภิธรรมเขาเรียกว่า สัมผัสหยาบ; สัญญาหยาบ เวทนาหยาบ เรียกว่า *โฬาริกา*. ที่สัมผัสครั้งที่สองด้วยมโนล้วนๆ นี้ ละเอียดยประณีต เรียกว่า *สุขุม*. ถ้าเราไปฟังพระสวดอภิธรรมงานศพนี้ จะได้ยินคำว่า : *โฬาริกา วา สุขุม วา หีนา วา ปณิตา วา*, นี่. คำว่าโฬาริกา วา ของสัญญา ของเวทนา ของอะไรนี้ คือว่าสัมผัสสักว่าสัมผัสข้างนอก เป็นปุฏฐะสัมผัส. นี่มันหยาบกระด้าง แล้วก็ยังไม่มีความหมาย; แต่พอมโนเข้าไปสัมผัสเอาความหมายของสัมผัสที่แรกนี้ มันก็เป็นของละเอียดประณีต จนต้องเรียกว่า **สักแต่ว่าชื้อ**, คืออริยจะนี้เป็นสักแต่ว่าชื้อ, มันไม่เป็นก้อนเป็นดุ้นอะไร; สัมผัสนี้ สัญญานี้ เวทนานี้ มันสุขุม คือประณีต. และที่สุขุมนี้ป้องกันลำบาก เพราะมันละเอียด มันประณีต มันควบคุมยาก มันเห็นยาก มันเข้าใจยาก; ส่วนโฬาริกานั้นมันคล้ายๆ ก้อนหิน ก้อนดิน. เหมือนกับเอาก้อนหินขว้างเข้าที่ต้นไม้ตังโพง อย่างนั้นมันก็เป็นสัมผัสหยาบ เพราะมันเป็นเรื่องปุฏฐะสัมผัส. แต่ถ้าเอาความหมายที่ได้มาจากนั้น จิตใจเข้าไปสัมผัสรู้ นี้จะกลายเป็นสัมผัสละเอียด แล้วจะเข้าใจยาก แล้วจะเกิดกิเลสได้ไม่ทันรู้.

ที่นี้ตัวเรา เกิดเมื่อไรคติอุชิต : ตามกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา ตัวเราชนิดที่สอง
ชาติชนิดที่สอง เกิดเมื่ออายตนะภายในสัมผัสอายตนะภายนอก แล้วก็เกิดวิญญาณขึ้น
ทางตาที่ไ้ ทางหูที่ไ้; อายตนะภายใน ภายนอก วิญญาณ รวมกันแล้ว เกิดผล
อะไรขึ้นมา จิตก็ไปรับเอา อย่างนี้จึงจะเรียกว่าสัมผัสที่แท้จริง; ไม่ใช่กระทบกัน
ระหว่างของข้างนอกเสียแล้ว. สัมผัสนั้นมันแท้จริงแล้ว เพราะว่ากระทบด้วยจิตใจแล้ว
กระทบถึงใจด้วยใจแล้ว; แล้วมันประกอบอยู่ด้วยอวิชชา แล้วมันก็เกิดเวทนา
ตัณหา อุปาทาน; ในความรู้สึกนี้จะมีตัวฉัน มีตัวกู.

ที่มันเป็นไค้อย่างนี้ ละเอียดยังนี้ ชับซ้อนอย่างนี้ เนืองกันเป็นสาย
อย่างนี้ นี่ก็ความเป็น อิทัปปัจจยตา : ถ้าเกิดจากท้องแม่ก็เป็นอิทัปปัจจยตา
ไปตามแบบของร่างกาย เนื้อหนัง; ถ้าเกิดจาก อวิชชา อย่างนี้ก็เป็นอิทัป-
ปัจจยตา **ไปตามแบบของกิเลส** ของจิตใจของนามธรรม. เพราะฉะนั้นจึง
พูดได้ว่า ตัวเราชนิดไหนก็ตามก็เป็นอิทัปปัจจยตา : ตัวเราที่เกิดมาจากท้องแม่
ก็อิทัปปัจจยตา, ตัวเราที่เกิดจากนามธรรม จากอวิชชาก็อิทัปปัจจยตา. ตัวเรามี
๒ ความหมายเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่า “ตัวเรา” ในทุกความหมาย เป็น
อิทัปปัจจยตา; อิทัปปัจจยตาในฐานะที่เป็นตัวเราทุกความหมาย.

ที่นี้ เราควรจะเข้าใจตัวเราชนิดหลังนี้ การเกิดชนิดหลังนี้กันให้ละเอียด
ขึ้นไปอีกสักหน่อยหนึ่ง คือคำว่า “ชาติ” นั้นเอง. คำว่าชาติ ชา-ติ นี้เกิดจากท้องแม่
ก็ไ้ เกิดจากกิเลสอวิชชาก็ไ้. ชนิดหลังนี้เกิดจากอวิชชา เกิดจากกิเลส เกิดจาก
นามธรรม เป็นตัวกู-ของกู ในความรู้สึก. ข้อนี้พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ใน
มหาตคฺคเหสขยสูตร อีกเหมือนกันว่า : ยถา เวทนาสุ นนฺธิ แปลว่า ความเพลินใด
ในเวทนาทั้งหลาย; ตถูปาทานํ – ความเพลินนั้นแหละคือ อุปาทาน. อุปาทาน-
ปจฺจุยา ภโว – เพราะอุปาทานแห่งความเพลินนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงเกิดขึ้น.

ฟังดูซิ! นันทิโต ในเวทนาทั้งหลาย, นั้น คืออุปาทาน. เมื่อใดเรามีเวทนา คือทุกข์เวทนา สุขเวทนา อทุกข์มสุขเวทนา ชนิดใดชนิดหนึ่งก็ตาม เราก็มีความรู้สึก พอใจ เพลิดเพลินในเวทนานั้น โดยตรงบ้างโดยอ้อมบ้าง. ถ้ามันเป็นทุกข์เวทนา มันก็ไปเพลินโกรธ เพลินเกลียด อยู่那儿แหละ; ถ้าเป็นสุขเวทนา มันก็ไปเพลินรัก เพลินหลงใหลอยู่那儿แหละ; ก็เรียกว่า “นันทิ” ด้วยกันทั้งนั้น. เมื่อเข้าไปเพลินในเวทนานั้น นั้นแหละคือตัวอุปาทาน; และอุปาทานนั้นแหละให้เกิดภพ. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า “ภพ” เกิดขึ้น เดียวกัน เวลานั้น คือเมื่อจิตไปเพลิดเพลินในเวทนานั้น. ไม่ใช่มีภพต่อเมื่อเข้าโลง แล้วจึงจะมีภพ; ไม่ใช่; มันเกิดที่นี้เดี่ยวนั้น คือเมื่อใดมีเวทนา แล้วมีความเพลินในเวทนานั้น ความเพลินนั้นเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานนั้นเป็นปัจจัยจึงมีภพ; พระพุทธเจ้าท่านว่าอย่างนี้.

ที่นี้ ภพ/จฺจยา ขาติ : เพราะภพนั้นเป็นปัจจัย, ขาติ-ความเกิด จึงมี. นี่คือการเกิด - ชาตินิคมที่สองคือเกิดตัวกู - ของกูเราๆ อยู่; เป็นตัวกู เป็นของกู เต้นเราๆ อยู่; นี้เรียกว่าชาติ.

ต้องมีชาติอย่างนี้เสียก่อน จึงจะมีความทุกข์ต่อไปได้. ถ้าชาติคือตัวกูนี้ไม่มีแล้ว ชรา มรณะ ก็ไม่มี มีไม่ได้; แม้จะมีก็ไม่มีความหมายอะไร. ทั้งที่เราชรา หรือแก่ เจ็บไข้อยู่ทุกวัน มันก็ไม่มีความหมายอะไร จนกว่า “ชาติ” ว่า ตัวกู-ของกูนี้จะเกิดขึ้นในใจเสียก่อน มันจึงจะไปกลัวความเจ็บ กลัวความไข้ กลัวความตาย แล้วก็มีปัญหาเรื่องความเจ็บ ความตายขึ้นมา.

ช่วยจำไว้ให้ดีๆ ว่าความทุกข์ที่เรียกว่า ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส อะไรต่างๆ นานาสารพัดอย่างนั้นมันไม่มีความหมาย จนกว่าเมื่อไรมันเกิดชาตินิคมที่เป็น “ตัวกู” นี้เสียก่อน; คือ “ตัวกู” ที่มาจากภพ

มาจากอุปาทาน มาจากค้นหา มาจากเวทนา. เพราะฉะนั้นเมื่อใดมีเวทนาเพราะ
อวิชชา มีเวทนาด้วยอวิชชา ในอวิชชา, เมื่อนั้นก็จะมีค้นหา มีอุปาทาน มีภพ
แล้วก็มีชาติที่ตรงนั้นเอง. พอมีชาติมีตัวกูแล้วเดี๋ยวก็จะได้รับความทุกข์รอบคั่น :
นึกถึงสิ่งนี้ก็ทุกข์ นึกถึงสิ่งนี้ก็ทุกข์ ได้มาก็ทุกข์ เสียไปก็ทุกข์ มันทุกข์ไปหมด
ถ้ามันเกิดสิ่งที่เรียกว่าชาติชนิตขึ้น^{๕๕}มา คือชาติชนิตที่สอง คือชาติทางนามธรรม
ที่เกิดเป็นตัวกู – ของกู^{๕๖}. ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “กองทุกข์ทั้งมวล มีได้
ด้วยอาการอย่างนี้” .

นี้เรียกว่า ชาติทางจิตใจ เกิดจากกิเลส ; เกิดจากพ่อ แม่ คือ อวิชชา
ค้นหา ; ถ้า ชาติทางร่างกาย เกิดจากพ่อแม่จริงๆ พ่อแม่ที่เป็นคน. แต่ถ้าเป็น
ชาติทางจิตใจทางนามธรรมที่จะเป็นทุกข์^{๕๗}นี้ เกิดจากพ่อแม่อีกชนิดหนึ่งคือ อวิชชา
ค้นหา ; นั่นแหละเป็นพ่อแม่ที่จะเกิดตัวกู – ของกู มาเต็มเราๆ อยู่. นี่การเกิด
ชาติ เกิด ได้อย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้ เป็นลำดับอย่างนี้ แน่นนอนมันคงอย่างนี้
นี่ก็คือ อิทัปปัจจยตา คือความเป็น อิทัปปัจจยตา.

ที่นี้ จะพูดกันถึงสูตร อีกสักสูตรหนึ่ง เพื่อให้มันเข้าใจดียิ่งขึ้นไปอีก
ในสูตรนี้จะใช้คำว่า : *อายตฺตํ ปฺนพฺภวณฺนิพฺพตฺติ* ; มันชัดที่ว่า “การเกิดขึ้นใหม่
ต่อไป” ; *อายตฺตํ* แปลว่าต่อไป, *ปฺนพฺภว* – ภพใหม่, *อนฺนิพฺพตฺติ* – เกิดขึ้นกระทันหัน
เกิดในภพใหม่ต่อไปหมายความว่าอย่างไร คอยฟังซิ ; คือไม่ต้องรอต่อเข้าใจแล้ว,
หมายความว่าที่นี้ เที่ยวน^{๕๘} ที่ตรงนี้.

ที่นี้จะมีการเกิดในภพใหม่ต่อไปได้อย่างไร ? พระบาลีนิทานสังยุตต์มีว่า :
ยถา ภิกฺขเว เจเตติ ยถา ปกฺปเปติ ยถา อนฺนเสติ ; อารมฺมณเมตฺถ โหติ
วิญฺญาณสฺส จิตฺติยา ; อารมฺมณเสติ ปตฺติจฺจา วิญฺญาณสฺส โหติ ; ตสมฺม

ปฏิจฺจุตฺเต ญาณฺนาณ วัฏฺฐเห อายตฺติ ปุณฺณภาวนิพฺพตฺติ โหติ. ใจความก็มีสั้น ๆ เท่านั้นที่เป็นบาลี. ที่นี้ความหมายมีว่า ยญฺจ ภิกฺขเว เจเตติ ยญฺจ ปกฺกเปติ ยญฺจ อนุเสตี ฯลฯ – “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย! ถ้าจิตคิดซึ่งอารมณ์อะไร สำเร็จความคิดในอารมณ์อะไร ผั่งตัวเข้าไปในอารมณ์อะไร; อารมณ์นั้นจะเป็นอารมณ์เพื่อความตั้งอยู่แห่งวิญญาณ”. พึงให้ถือว่า จิตคิดซึ่งอารมณ์อะไร-เจเตติ; แล้วก็จิต ปกฺกเปติ – มันสำเร็จความคิดความใคร่ได้ในอารมณ์อะไร; แล้ว ยญฺจ อนุเสตี-จิตมันผั่งตัวเข้าไป หรือไปตามนอน อยู่ในอารมณ์อะไร; อารมณ์นั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อความตั้งอยู่แห่งวิญญาณ. วิญญาณในที่นี้หมายถึง มโนวิญญาณ ที่จะทำหน้าที่ อริยจะนะสัมผัส อย่างที่สอง อย่างที่กล่าวมาแล้วเมื่อตะกัณ. นี้จะงง ๆ กันไปหมด.

ขอใช้อีกที่หนึ่งว่า จิตมันคิดเข้าไปที่อารมณ์อะไร, มันสำเร็จ ตามความคิดได้ในอารมณ์อะไร, แล้วมันก็ผั่งตัวเข้าไปอยู่ในอารมณ์อะไร; อารมณ์นั้นจะเป็นอารมณ์เพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งวิญญาณ คือมโนวิญญาณที่จะทำหน้าที่ แบบ อริยจะนะสัมผัส. อารมฺมณ สติ ปฏิจฺฐา ญาณฺนสฺส โหติ – เมื่ออารมณ์เพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งวิญญาณมีอยู่แล้ว ที่ตั้งที่อาศัยแห่งวิญญาณย่อมมี; ตสฺมี ปฏิจฺเจ ญาณฺนาณ วัฏฺฐเห – เมื่อวิญญาณมีที่ตั้งที่อาศัยเจริญงอกงามแล้ว; อายตฺติ ปุณฺณภาวนิพฺพตฺติ โหติ – การเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไปย่อมมี คือมีที่ตรงนั้นเอง. อารมณ์นั้น ๆ กลายเป็นอารมณ์เพื่อความตั้งอยู่แห่งวิญญาณ. เมื่ออารมณ์ชนิดนั้นมีที่ตั้งที่อาศัย วิญญาณย่อมมี; เมื่อวิญญาณได้ที่ตั้งที่อาศัย จนเจริญงอกงามอย่างนั้นแล้ว การเกิดในภพใหม่ต่อไปย่อมมี คือมีที่ตรงนั้น.

ภพใหม่ในที่นี้ คือภพ ใน ปฏิจาสมุปบาท แล้วก็จะเกิดชาติ คือตัวกู-ของกู. ที่นี้เมื่อภพใหม่ต่อไปมีแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัย : ชรา มรณะ โสกะ ปรีเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ก็มีที่ตั้งที่อาศัย แล้วก็มีขึ้นมา.

ที่นี้ถ้าว่าจิตมันไม่คิดอารมณ์อะไร มันไม่สำเร็จตามความคิดในอารมณ์อะไร มันไม่ฝังตัวเข้าไปในอารมณ์อะไร อารมณ์นั้นไม่เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งวิญญาณ ; วิญญาณไม่มีที่ตั้งที่อาศัยไม่องกวม ตลอดเวลานั้นการเกิดในภพใหม่ไม่มี.

ที่เรานั่งอยู่ตั้งชั่วโงง ยังไม่เกิดอารมณ์ สำหรับจะเกิดเป็นภพใหม่ เป็นตัวกูอันใหม่. แต่ถ้าเราเผลอไปเมื่อไร จิตมันไปฝังลงไป ในอารมณ์อะไร มันก็มีที่ตั้งให้เกิดภพใหม่ คือเกิดตัวกูครั้งที่สอง ตัวกูครั้งที่สาม ตัวกูครั้งที่สี่เรื่อยไป นั้นเรียกว่าเกิดใหม่ เป็นภพใหม่ต่อไป ; เกิดได้ทุกครั้งที่มีมันเผลอไป จิตมันไปคิดไปสำเร็จความคิด มันไปฝังตัวลงไป คือไปตามนอนในอารมณ์ใดเมื่อใด เมื่อนั้นก็มีอาการเกิดขึ้น แห่งภพใหม่.

การเกิดขึ้นแห่งภพใหม่นี้ก็เรียกว่า ตัวกูที่ ๑, ตัวกูที่ ๒, ตัวกูที่ ๓, ฯลฯ ของวันนั้น. วันนั้นเกิดตัวกูก็ตัว มันก็เกิดภพใหม่เท่านั้น. แต่ทุกชนิดทุกครั้งนั้นก็เป็นที่อุปบัจจยา. ตัวเราชนิดนี้ก็คือ อุปบัจจยา. ไม่มีอื่น ไม่ใช่ผีสาว เทวดา ไม่ใช่วิญญาณมาจากไหน ไม่ใช่มาจากโลกอื่น หรือโลกไหน ; มันกระทบกันด้วยอำนาจของ อุปบัจจยา แล้วมันก็ปรุงเป็นความคิดขึ้นมาโดยไม่รู้สึก ไม่มีทางที่จะให้รู้สึก ; แต่เมื่อเป็นตัวกู—เป็นของตัวกู แล้วก็ต้องเป็นทุกข์. นี้เรียกว่า “การเกิดในภพใหม่” มาเป็นตัวเรามาเป็นอะไร นี่ก็คือ อุปบัจจยา.

ที่นี้บาลีนัยยังมีว่า จะเรียกว่า “การเกิดใหม่ ในภพใหม่ต่อไป” ก็ได้ ; จะเรียกว่า “การก้าวลงแห่งนามรูป” ก็ได้, *นามรูป/สส อวกุณฺติ* ; บางทีก็เรียกว่า *นະติ* แปลว่า *เครื่องนำไปสู่ภพ*. เมื่อเราเผลอไปอย่างนี้ จะเกิด *นະติ* คือเครื่องนำไปสู่ภพคือภพใหม่ นั่นเอง. เมื่อเผลออย่างที่ว่าเมื่อตะกั้น มันจะเกิดสิ่งที่เรียกว่าการเกิดในภพใหม่ต่อไปก็ได้, การก้าวลงแห่งนามรูปใหม่ก็ได้, เกิดสิ่งที่

จะนำไปสู่ภาพใหม่คือนะติ ก็ได้, ซึ่งได้แก่ต้นหนัสนั้นเอง. เมื่อนะติ หรือต้นหนัสนี้มีแล้ว มันก็ต้องเกิดตัวกู-ของกูจนได้. นี่มันก็ไปพบกันเข้ากับคามทุกข์อย่างเดียวกัน.

ดังนั้นการได้อัตตภาพนี้ มันก็มีการได้อัตตภาพใหม่อย่างนี้เรื่อย, มีเรื่อยไปทุกคราวที่เฝ้า ที่เผลอ ด้วยอำนาจของ อวิชชา; นี่จะเรียกว่าการได้อัตตภาพก็ได้, *อตฺตภาโว* คืออัตตภาพ, *อตฺตภาวลาโภ* – การได้ซึ่งอัตตภาพ ดังนั้น จะเรียกว่าความเกิดก็ได้, จะเรียกว่าการบังเกิดภาพใหม่ต่อไปก็ได้, จะเรียกว่าการก้าวลงแห่งนามรูปใหม่ก็ได้.

ที่เรียกว่า “การได้อัตตภาพ” นี้ ยิ่งง่ายมาก ยิ่งเห็นได้ง่ายมากในพุทธ-ภาสิต : พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยัม โช ภิกฺขเว กามยมาโน ตฺชชํ ตฺชชํ อตฺตภาวํ อภินิพฺพตฺเตติ ปุญฺญภาคิยํ วา อปุญฺญภาคิยํ วา อยัม วุจฺจติ ภิกฺขเว กามานํ วิปาโก, ใจความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อบุคคล (หมายถึงจิต) ใฝ่อยู่ในกามใด (มีความใฝ่อยู่ในกามารมณ์ใด) เขาย่อมยังอัตตภาพให้เกิดขึ้นจากอารมณ์นั้นจากกามนั้น” : หัวใจใฝ่อยู่ด้วยกามกิเลส ในกามคุณใด เขาย่อมสร้างอัตตภาพขึ้นมาได้ใหม่จากกามคุณนั้น.

นี้พึงดู หรือไม่พึงดู. ที่ว่า *กามยมาโน-ใฝ่อยู่*, นี่เป็นกิเลสกาม คือกิเลสที่เป็นตัวกาม ที่เป็นตัวให้ใคร แล้วมันใฝ่อยู่ซึ่งวัตถุกามใด มันจะสร้างอัตตภาพขึ้นมาใหม่จากกามนั้นได้; *ปุญฺญภาคิยํ วา* – เป็นส่วนแห่งบุญก็มี, *อปุญฺญภาคิยํ วา* – เป็นส่วนแห่งบาปก็มี; *อยัม วุจฺจติ* ภิกฺขเว กามานํ วิปาโก- ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่คือผลอันสุกวิเศษที่มาจากกามทั้งหลาย.

ผลอันสุกวิเศษที่ออกมาจากกามนี้คือ “อัตตภาพใหม่” : พอจิตนี้ใฝ่ในกามใด มันเปลี่ยนสภาพจิต เปลี่ยนสภาพตัวบุคคลนั้นไปเป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าได้อัตตภาพใหม่ที่ตรงนั้นเอง ตรงที่นั่นนั่นเอง; บางทีในนาที่นั่นเอง เขาเปลี่ยนอัตตภาพจนไปได้อัตตภาพใหม่; เป็นอัตตภาพที่เป็นบุญก็มี เป็นบาปก็มี.

พุทธภาษาวรรณานุกรมที่ว่า จิตคิดเป็นบุญ มันก็เกิดเป็นคนมีบุญ, จิตคิดเป็นบาป มันก็เกิดเป็นคนมีบาป ที่ตรงนั่นเอง; นี่เรียกว่าได้อัตตภาพใหม่ในความหมายนี้.

ที่นี้ มันไม่ใช่เพียงแต่กายอย่างเดียว พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า : ยัม โข ภิกขเว เวทมนโน วลา – “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลเสวยเวทนาโดยอยู่ เขาย่อมยังอัตตภาพให้เกิดขึ้นมาเฉพาะจากเวทนานั้น เป็นอัตตภาพมีส่วนแห่งบุญบ้าง เป็นอัตตภาพมีส่วนแห่งบาปบ้าง; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่คือนิเวทนามแห่งเวทนาทั้งหลาย”. นื่อย่ำทำเล่นกับเวทนา. นี่คือนิเวทนามแห่งเวทนา หมายความว่า เวทนาให้เกิดนิเวทนามเป็นอัตตภาพขึ้นมาใหม่ทีละเดี๋ยวนั้น เป็นอัตตภาพบุญบ้าง เป็นอัตตภาพบาปบ้าง.

แล้วก็ต้องนึกถึงเวทนาที่พูดกันเมื่อตะกี้^{๕๕} คือเวทนาที่เกิดมาจาก อริยจะ-สัมผัส ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา เป็นอวิชชาสัมผัส ซึ่งได้พูดมาละเอียดแล้ว; แล้วก็ถึงเวทนานั้น. เมื่อใดบุคคลเสวยเวทนานั้นนั้น เขาย่อมได้อัตตภาพใหม่ เขาย่อมทำอัตตภาพใหม่ให้เกิดขึ้นจากเวทนานั้น. “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่แหละคือนิเวทนาม (ผลที่สุกงอม) ออกมาจากเวทนาทั้งหลาย”.

ที่นี้เรื่องต่อไป ก็เหมือนกันอีก แต่ใช้คำว่า อาสวะ : ยัม โข ภิกขเว อวิชชาโค วลา – “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลถึงแล้วซึ่งอวิชชา (คือประกอบอยู่ด้วยอวิชชา) ในเพราะอาสวะใด เขาย่อมยังอัตตภาพให้เกิดขึ้นจาก อาสวะนั้น เป็นอัตตภาพอันเป็นบุญบ้าง เป็นอัตตภาพอันมิใช่บุญบ้าง; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่คือนิเวทนาม (ผลที่เกิด) ออกมาจากอาสวะทั้งหลาย”.

ที่นี้สิ่งที่เรียกว่า “อาสวะ”^{๕๖} นี้เคยพูดให้ฟังหลายหนแล้ว แต่จะไม่ค่อยสนใจกันว่า มันคืออะไร; ไปเข้าใจผิดกันเสียว่า เป็นสิ่งที่นอนนิ่งอยู่ในสันดาน ไม่เกิด

ไม่ดับ; นั้นมันเป็น สัสสตทัญญู. ถ้าอนุญาตให้พูดตามใจ ก็พูดว่านั่นมันบ้า
 นั่นมันบ้าที่สุดที่ไปพูดว่า อาสวะ นั้นนอนนิ่งอยู่ในสันดาน เป็นของเที่ยงไม่เกิดไม่ดับ
 นอนรอกอยอยู่ในสันดาน ได้อารมณ์ก็ลุกขึ้นมา; อย่างนั้นไม่ถูก.

อาสวะ คือสิ่งที่เกิดดับ, และเพ็งเกิดเหมือนกัน มันเกิดเพิ่มเรื่อย;
 มีอาการหมักหมม พร้อมทั้งจะดันออก. พอเวราก็หนึ่ง มันก็เกิด ราคะนุสสัย
 ประเภทระคะ; สำหรับสะสม หมักหมมเป็น กามาสวะ หรือ อาสวะประเภทระคะ;
 นี่มันสะสมความเคยชิน ที่จะรัก. พอโกรธทีหนึ่งมันก็เพิ่มความเคยชินที่จะโกรธ
 คือปฏิฆานุสสัยทีหนึ่ง. ที่นี้ความเคยชินนั้นมันหมักหมมหนาเข้าๆ มันก็เก่งเข้าที่จะเกิด;
 หรือว่า เมื่อลงเลสงสัยไม่แน่ใจว่าจะโกรธหรือรัก คือไม่แน่ใจสุขหรือทุกข์นี้ ก็จะ
 เพิ่มอวิชชาอนุสสัย เพื่อประโยชน์แก่อวิชชาสวะ. ถ้าเป็นอารมณ์สุขน่ารัก เกิดหมักหมม
 กามาสวะ เพิ่มกิเลสประเภทที่จะให้รัก, เพิ่มความเคยชินให้แก้กิเลสประเภทที่จะ
 รักนั้นไหลออกง่ายขึ้น; ถ้าพบอารมณ์ที่เป็นทุกข์ เวทนาที่เป็นทุกข์ มันจะเกิด
 หมักหมม ปฏิฆานุสสัยที่จะไหลออกมาเป็นความโกรธง่ายขึ้น. ถ้ามันได้อารมณ์ที่
 ไม่แน่ว่าเป็นสุขหรือทุกข์ มันก็จะเพิ่มอวิชชาอนุสสัยหมักหมม อาสวะประเภทให้เกิด
 กิเลสที่ไม่ใช่รักหรือเกลียดกัน; นี่คือพวกอาสวะ แยกออกมาได้จากเรื่องกามหรือ
 เวทนา ซึ่งพูดไว้ในวงจำกัด; ล้วนแต่ให้เกิดอสังขตภาพได้ด้วยกันทั้งนั้น.

ทีนี้ ถ้าคนมีอวิชชา, *อวิชชาโคโต*, คือประกอบอยู่ด้วยอวิชชา, ไปแล้ว
 ด้วยอำนาจของอวิชชา ก็นำไปสู่อาสวะได้; อวิชชาพาเขาไปสู่ อาสวะ คือความ
 เคยชินหมักหมมที่จะเกิดกิเลสชนิดไหน เขาก็จะยังอสังขตภาพ ให้เกิดขึ้นจากอาสวะ
 นั้น ๆ เป็นอสังขตภาพที่มีส่วนแห่งบุญบ้าง เป็นอสังขตภาพที่มีส่วนแห่งบาปบ้าง. สรุปว่า
 “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่คือนิวาป(ผล)ของอาสวะทั้งหลาย.”

เมื่อคนมันเข้าไปรู้สึกอยู่ในกาม, ในเวทนา, ในอาสวะ; นั้นมัน
 ก็สร้างอสังขตภาพใหม่ทันทีที่นั่นเดี๋ยวนั้น. นี่คือนิวาปแบบนามธรรมแบบทางจิต.

ฉะนั้นหนึ่ง ๆ คนสร้างอัตตภาพใหม่ได้มากมาย คือเกิดเป็นชาติ เป็นตัวกู-ของกู ได้มากมาย; แต่เดี๋ยวนี้ก็เรียกว่า อัตตภาพ แทนที่จะเรียกว่าการเกิดหรือการก้าวลงสู่ความเกิด; หรือแทนที่จะเรียกอย่างอื่นก็เรียกว่า อัตตภาพ; ได้อัตตภาพ คือภาวะแห่งอัตตา. ภาวะแห่งอัตตา คือภาวะแห่งตัวตน; ภาวะแห่งตัวตนคือภาวะแห่งตัวกู. **อัตตภาโว** คือภาวะแห่งตัวกู.

อัตตภาพ หรือภาวะแห่งตัวกูมันเกิดได้ วันหนึ่งหลายๆหน แล้วเข้าไปสวดยกอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง, เข้าไปสวดยกอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง, เพราะงัวเข้าไปหาอัสวะอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง; นี่เรียกว่าได้อัตตภาพใหม่ วันหนึ่งหลายๆหน; อย่างนี้แหละคือตัวเรา; นี่ก็คือ อิทัปปัจจยตา ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. มันไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นเพียงความรู้สึกนึกคิดว่า เป็นตัวเป็นตน. ตัวเราในสภาพนี้คือ อิทัปปัจจยตา อย่างยิ่ง ทุกๆส่วนทั้ง ๑๐๐ เปอร์เซนต์.

นี่แหละขอให้จำไว้ให้ดีๆ เมื่อใดมันมีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้อง กับการสัมผัสของมนุษย์เรา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทางอะไรก็ตาม มันจะเกิดสัมผัสภายใน ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลส ยึดถือเอาความหมาย แห่งเวทนานั้นๆ แล้วมันก็สร้างชาติ สร้างอัตตภาพ สร้างการเกิดใหม่ สร้างตัวกู สร้างอะไรขึ้นมาที่นั่น เดี๋ยวนี้ทันที; แล้วแต่จะเรียกอย่างไร. นี่เรียกว่า **ตัวเราในทุกความหมาย** แต่ที่แท้ก็คือ อิทัปปัจจยตา.

ทีนี้**ในทุกอิริยาบถ**. นี่ขอเพิ่มเติมสักหน่อยว่า ในทุกอิริยาบถหมายความว่า เรามีการเป็นอยู่ด้วยการเคลื่อนไหว ที่เรียกว่า อิริยาบถ. อิริยาบถใด เวลาใด เราเคลื่อนไหวชีวิตร่างกายอยู่ **ด้วยจิตที่ยังไม่มีกิเลส** มันก็เป็นเรื่องของร่างกายล้วนๆ; เช่นเราไปกินข้าว อาบน้ำ ไปถาน ไปอะไรก็ตาม ไปตามธรรมดาอย่างนี้ นี่ไม่มีกิเลส คือหมายถึงว่าในกรณีที่ไม่มีการมีกิเลสเข้ามาเกี่ยวข้อง : เราเดิน เรานั่ง เรายืน

เราทำอะไรอยู่เป็นประจำวัน. เวลาที่เราไม่มีกิเลส มีอริยาบถต่างๆ อยู่ ยืน เดิน นั่ง นอน นี่ก็คือ อิทัปปัจจยตาตามแบบของรูปธรรมนามธรรมที่ยังไม่มีกิเลส; แต่มันก็ยังเป็น อิทัปปัจจยตา; แต่ว่ากิเลสมันยังไม่ได้เกิดเท่านั้น.

ทีนี้ในเวลาใดกิเลสมันเกิด มันทำให้เราอยู่นิ่งไม่ได้ มันก็ยืน เดิน นั่ง นอน ไปตามเรื่องตามราว ที่เต็มไปด้วยกิเลส ง่วนหมกหมุ่น กลัดกลุ้มอยู่ด้วยกิเลส ทุกๆ อริยาบถ มันก็คือ อิทัปปัจจยตา.

พวกหนึ่ง มันเคลื่อนไหวอยู่ด้วยจิตล้วนๆ ไม่ได้มีกิเลส; พวกหนึ่งเคลื่อนไหววนวายอยู่ ด้วยจิตที่มีกิเลส; อริยาบถของคนเรามีเท่านี้.

ก็ลองถามตัวเองดูว่า เตี้ยวนั่งอยู่ที่นี้ นั่งอยู่ด้วยกิเลส หรือนั่งอยู่ด้วยความว่างจากกิเลส; แต่ว่านั่งทั้ง ๒ นั่งนี้ ก็ยังเป็น อิทัปปัจจยตา มีเหตุมีปัจจัยทำให้นั่งอยู่ที่นี้ นั่งอยู่ด้วยกิเลส หรือนั่งอยู่โดยไม่มีกิเลส : จะยืน จะเดิน จะนอน จะหลับ จะตื่น จะกิน จะอาบ จะถ่าย จะเป็นอริยาบถไหนก็ตามเถอะ มันเป็น อิทัปปัจจยตาทั้งนั้นเลย. มีอยู่แต่ว่า อิทัปปัจจยตา ที่เต็มไปด้วยกิเลส หรือว่า อิทัปปัจจยตาที่เป็นสักแต่ว่าตามธรรมชาติ. นี่ขอให้นักกณอย่างนี้ คือให้มองเห็นอย่างนี้ เพื่อจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา.

ทีนี้ก็มีเรื่องอีกเรื่องหนึ่งที่อยากจะพูดเสียเลย ก็คือ เรื่องกรรม. ถ้าเรามีกิเลสมันก็ทำกรรม; ถ้าทำกรรมก็มีผลกรรม. ถ้าจิตมีกิเลสมันก็ทำกรรม กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม. ถ้ามีการทำกรรม มันก็มีวิบากคือผลกรรม. กิเลสก็เป็น อิทัปปัจจยตา, กรรมก็เป็น อิทัปปัจจยตา, ผลกรรมก็เป็น อิทัปปัจจยตา. แล้วเราจะอยู่ได้อย่างไร โดยที่ไม่มีกรรม หรือไม่มีผลกรรม. เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า “อัตถภาวรางกายน นามรูปน เป็นกรรมเก่า”; ท่านจะหมายความว่าอย่างไร ก็พูดแท้ แต่มีคำตรัสว่า นี่คือการกรรมเก่า; มันก็คือผลของกรรมเก่า อย่างน้อยมัน

ก็เป็นผลของกรรมเก่า นับเนื่องอยู่ในกระแสแห่งกรรม. เรามามีร่างกายมีชีวิตมานั่งอยู่ที่นี้ นามรูปนี้เป็นกรรมเก่า, พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่างนั้น; มันก็ยังเป็น อิทัปปัจจยา. ที่นี้เมื่อเรามีกิเลส ก็เป็นอิทัปปัจจยา, เราทำกรรมใหม่ ก็เป็น อิทัปปัจจยา, แล้วมันก็ได้ผล เป็นคนชนิดที่ทำกรรมเสร็จแล้ว มาอยู่ในรูปนี้อีก หรือเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ตามสมควร มันก็ยังเป็น อิทัปปัจจยาอีก.

ที่นี้ เมื่อไร **ทำกรรม** เมื่อไรเรียกว่าทำกรรม? เมื่อไรมีวิชา เมื่อไรทำกรรม. เมื่อใดวิชาเกิด เมื่อไรทำกรรม. ถ้าจิตอยู่เฉยๆ ไม่มีวิชาเกิดขึ้นมาก็ยังไม่ได้ทำกรรม; พอวิชาเกิดเมื่อไรทำกรรม. เมื่อไรวิชาเกิด? ก็เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น เกิดสัมผัสแล้ว จิตรับเอาความหมายของสัมผัสเป็น อริขะจะสัมผัสประกอบด้วยวิชา เพราะปราศจากความรู้; เมื่อไรเรียกว่าวิชาเกิดแล้วแก่บุคคลนั้น; บุคคลนั้นเป็น **อวิชชาโคโต** – ผู้ไปด้วยวิชา. มันเป็นอันเดียวกับวิชาไป. พระพุทธเจ้าตรัสในข้อนี้ว่า :-

อวิชชาโคโต ภิกขเว ปุริสปุคฺคโล – **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุรุษบุคคลผู้ไปแล้วด้วยวิชา;**

ปุณฺณณฺเฏ สงฺขารํ อภิสฺสฺสโรติ – **ย่อมปรุ้งแต่งซึ่งสังขาร อันเป็นบุญ;**
 ปุณฺณูปกํ โหติ วิญฺญาณํ – **วิญญาณของเขาที่เป็นวิญญาณที่เข้าไปแล้ว**
สุบุญ;

อปุณฺณณฺเฏ สงฺขารํ อภิสฺสฺสโรติ – **ย่อมปรุ้งแต่งซึ่งสังขารอันมิใช่บุญ;**
 อปุณฺณูปกํ โหติ วิญฺญาณํ – **เมื่อนั้นวิญญาณของเขาที่เป็นวิญญาณที่เข้าไปแล้วสุบุญ;**

อนนฺเฏชฺชณฺเฏ สงฺขารํ อภิสฺสฺสโรติ – **ย่อมปรุ้งแต่งซึ่งสังขารอันเป็น อนนฺเฏชฺช;**

อเนญชูปคัม โหติ วิญญาณํ – เมื่อนั้นวิญญาณของเขาก็เป็นวิญญาณที่เข้าไปแล้วสู่อเนญชา.

ผลของกรรมนี้แบ่งเป็น ๓ อย่าง คือบุญ อย่างหนึ่ง, อบุญ อย่างหนึ่ง, แล้วอเนญชา อย่างหนึ่ง. บุญก็อย่างที่รู้จักกันคืออยู่แล้ว, อบุญก็คือบาป. ส่วนอเนญชานั้นเกินกว่าที่จะเรียกว่าบุญ; สิ่งนี้หมายถึงภาวะแห่ง อรูปาวจรภูมิ หรือ อากิญจัญญายตนะทั้งหลาย คือจิตที่ไม่หวนไหวอยู่ด้วยอำนาจของบาปบุญ ในขั้นสูง; แต่ว่ามิใช่ว่าไม่หวนไหวอยู่เพราะหมดกิเลส : มันไม่หมดกิเลส แต่มันไม่หวนไหวอยู่ในสภาพหนึ่ง ใดเหมือนกัน; มันไม่หวนไหว เพราะอำนาจของสมาบัติยึดเอาไว้; อย่างนี้จัดให้สูงกว่าบุญ; เรียกว่าเป็นอเนญชา.

ทีนี้คนเราทำกรรมวนเวียนอยู่แต่ใน ๓ อย่างนี้ : สร้างสังขาร เครื่องปรุงแต่งที่เป็นไปทางฝ่ายบุญบ้าง, ฝ่ายบาปบ้าง, ฝ่ายอเนญชาบ้าง. เมื่อใดเขาปรุงแต่งสังขารฝ่ายบุญ เมื่อนั้นวิญญาณของเขาเข้าไปแล้วสู่บุญ คือเป็นบุญ หรือ ตีไปแล้วทันที.

นี่ขอให้นึกถึงข้อที่ว่า อาตมาพูดหลายครั้งหลายหนไม่มีใครเชื่อว่าพอทำดีก็ดีเท่านั้น พอทำชั่วก็ชั่วเท่านั้น พอทำดีก็ดีเท่านั้น ไม่ต้องรอสักจิตใจเดียวเลย. นี่พระพุทธภาษิตนี้มีอยู่เป็นหลัก “พอเขาปรุงแต่งสังขารอันเป็นบุญ, วิญญาณของเขาก็เข้าไปสู่บุญ” ทันควันทีนั้น ทันควันเลย. ฉะนั้นเราจึงพูดว่าพอทำดี มันก็ดีเท่านั้นแหละ, พอทำชั่วมันก็ชั่วเท่านั้นแหละ; ทำดีมันจึงได้ดีจริง ทำชั่วมันจึงได้ชั่วจริง.

แต่ทีนี้พวกคนงกเงินนั้น มันว่าเอาเอง ว่าเสียใหม่ว่าต่อเมื่อได้เงินโน่น จึงจะดี : เมื่อทำบุญได้เงิน ได้วิมานนั้นจึงจะดี. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ว่าอย่างนั้น; พอปรุงแต่งสังขารที่เป็นบุญ มันก็เป็นบุญทันที, ปรุงแต่งสังขารที่เป็นบาป มันก็

เป็นบาปทันที. ฉะนั้นถ้าใครอยากจะเชื่อว่า พอทำดีมันก็ดี พอทำชั่วมันก็ชั่วแล้ว ก็จงเชื่อพระพุทธภาษิตนี้ ที่ตรัสไว้อย่างนี้.

แต่แม้ว่ามันจะแน่นอนอย่างนี้ จริงอย่างนี้ มันก็ยังเป็น อิทัปปัจจยตา : บุญก็ อิทัปปัจจยตา, บาปก็ อิทัปปัจจยตา, อเนญชาก็ อิทัปปัจจยตา, กิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม ก็เป็นอิทัปปัจจยตา, ตัวกรรมเองก็เป็น อิทัปปัจจยตา, ผลกรรมก็เป็น อิทัปปัจจยตา; เอมามาพวงกันทั้ง ๓ อย่าง ก็ยังเป็นอิทัปปัจจยตา คือ อิทัปปัจจยตาในชั้นปฏิจาสมุปบาท.

ที่นี้ก็มีข้อที่ต้องระวังอยู่ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า สิ่งที่เราเรียกว่า อวิชชา นั้นมันอาจจะเกิดได้ในทุกสิ่งทุกอย่าง. พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า : อิมสุ อานนหุ ธมฺเมสุ อวิชชา อนุปตฺติกา : *ดูก่อนอานนท์! อวิชชาเนี่ย่อมตกตามในธรรมเหล่านี้ (ที่ทำให้เกิดอุปาทาน)* : สิ่งทั้งหลายทั้งปวง เหล่าใด ที่ทำให้เกิดอุปาทานได้ อวิชชาจะคอยติดต้อยห้อยตามอยู่ที่นั่น คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่น่ารักก็ตาม ไม่น่ารักก็ตาม นี่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน.

ในธรรมทั้งหลายเหล่านี้; อวิชชา อนุปตฺติกา : อวิชชาคอยติดตาม คอยตกตาม พลัดตกตาม; อนุปตฺติกา แปลว่าตกตามคือพลัดตกลงไปในนั้น; อวิชชาจะตกตามอยู่ในธรรมเหล่านี้ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน.

ในโลกทั้งหมดนี้ ลองคิดดูซิ มันไม่มีอะไร นอกจากสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ไม่ว่าอะไรสักอย่างเดียวในโลกนี้ ก็ร้อยอย่าง พันอย่าง หมื่นอย่าง แสนอย่าง ล้านอย่าง นับไม่ไหว ทุกอย่างเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน; ในสิ่งเหล่านั้นทั้งหมด *อวิชชา อนุปตฺติกา*. คุณเถอะมันก็ไม่มีอะไรนอกจากว่า มันจะมีแต่อิทัปปัจจยตา : อวิชชา เข้าไปที่ไหน ก็ อิทัปปัจจยตาที่นั่น!

ที่นี้ทุกสิ่งที่มีนเป็นเหยื่อของอวิชานัน มันก็เป็น อิทัปปัจจยตา อยู่เอง แล้ว ก็เป็นสิ่งที่มิเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น แล้วก็เปลี่ยนแปลงไป. สังขารทั้งหลายเป็น อิทัปปัจจยตา. สิ่งใดเป็น อิทัปปัจจยตา สิ่งนั้นก็เป็น **ตตคา ในฝ่ายสังขตธรรม** คือฝ่ายที่มีเหตุ มีปัจจัย.

นี่จึงเห็นว่า ในตัวคนเรา มีการกระทำที่เป็นกรรม บุญก็ตาม บาปก็ตาม อเนญชาก็ตาม เราก็มีกรรมเหล่านั้นอยู่ทุกอิริยาบถแห่งเจตนา : ไม่บุญก็บาป ไม่บาปก็ อเนญชา มันก็เลยมีทุกอิริยาบถ; มันก็เป็น อิทัปปัจจยตา ในความหมายใดความหมายหนึ่ง.

เพราะฉะนั้นหวังว่า เท่าที่พูดมาหลายครั้งหลายหนนี้ คงจะทำให้เกิดความเข้าใจลงๆ ขึ้นมาบ้างแล้ว สำหรับความหมายของคำว่า “อิทัปปัจจยตา”; แม้จะไม่เข้าใจ แจ่มแจ้งชัดเจน แจ่มใสเหมือนกับเรื่องอื่นๆ ที่เคยฟังมามากก็หวังว่าท่านทั้งหลายจะเริ่มเข้าใจความหมายหรือลักษณะอาการอะไรของอิทัปปัจจยตาขึ้นมาลงๆ แล้ว เพราะว่าเราได้พูดกันถึง ๓ ครั้งแล้วเกี่ยวกับเรื่อง อิทัปปัจจยตา. ลองนับดู อาตมาได้เอ่ยคำว่า “อิทัปปัจจยตา” มากี่ร้อยครั้งแล้ว จะถึงพันครั้งแล้วกระมัง. พูดกันคราวนี้ได้พูดคำว่า อิทัปปัจจยตา เกือบถึง ๑,๐๐๐ ครั้ง; ฉะนั้นจึงหวังว่าท่านทั้งหลายคงจะมีความเข้าใจลงๆ กันขึ้นมาบ้างแล้วในเรื่อง อิทัปปัจจยตา ซึ่งแปลว่า *ความที่เมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย, สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น*; ใช้ได้แก่สิ่งทุกสิ่งทั้งที่เป็นรูปเป็นนาม, ทั้งที่เป็นกิเลส เป็นกรรม เป็นวิบาก, ทั้งที่เป็นเหตุ เป็นปัจจัย หรือเป็นผล, ไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกออกไปจากกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา. มันเป็นกฎอันหนึ่ง, มันมีการเป็นไปตามกฎอันนั้น, แล้วมันมีการได้ผล ที่เป็นไปตามกฎนั้น; นี่คือตัวเรา ตัวคนตัวเราที่กำลัง เกิด แก่ เจ็บ ตาย เคลื่อนไหว เวียนว่ายอยู่ทุกอิริยาบถ. นี่คือกระแสแห่ง อิทัปปัจจยตา.

ถ้ามองเห็นแล้ว จะรู้สึกว่ามีตัวกู ไม่มีของกู ไม่มีตัวตน ไม่มีของตน มีแต่ธรรมชาติ ซึ่ง *ตถตา* ความเป็นอย่างนั้นเอง, *อวิตถตา* ไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, *อนัญญตถตา* ไม่เป็นไปโดยความเป็นไปอย่างอื่น, *อิทัปปัจจยตา* คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ ก็ต้องเกิดขึ้น, เมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ ก็ต้องเกิดขึ้น; อย่างนี้เรื่อยไป. นี่เป็น *ธมฺมภูจิตตา* คือการตั้งอยู่แห่งธรรมตา, นี่เป็น *ธมฺมนิยามตา* คือความเป็นกฎตายตัวของธรรมตา, นี่เป็น *ธมฺมธาค* คือเป็นธาตุแท้แห่งธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตถาคตจะเกิดขึ้นก็ตาม ตถาคตจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม สิ่งนั้นมันเป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว; นี่คือ อิทัปปัจจยตา.

ขอให้นำไปคิด ไปนึก ไปพิจารณาคำพูดคำนี้ แล้วก็จะรู้จักพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป. นี่คือ อิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นตัวเราในทุกความหมาย และทุกอริยาบถ. นี่เป็นการบรรยายที่พอสมควรแก่เวลาแล้ว.

ขอยุติการบรรยายไว้ ให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวคคณสาธยายต่อท้าย
ธรรมบรรยายนี้ ในวาระต่อไป.